

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

magisterské kombinované studium

2009 – 2011

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lenka Morcinková

Duchovní péče o vězně v ČR

Praha 2012

Vedoucí diplomové práce: PaedDr. Lubomír Bajcura, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

Master Combined Studies

2009 - 2011

DIPLOMA THESIS

Lenka Morcinková

The Spiritual Care of Prisoners in the CZ

Prague 2012

The Diploma Thesis Work Supervisor:

PaedDr. Lubomír Bajcura, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Ostravě dne 14. 3. 2012

LenkaMorcinková

Poděkování

Chtěla bych poděkovat především dvěma vězeňským kaplanům panu Ing. Janu Kočnarovi a Mgr. Danielu Pfannovi za spolupráci a čas, který mi věnovali, za jejich velice vstřícný a lidský přístup, PaedDr. Zdence Kašparové, Ph.D. a JUDr. Karlu Kašparovi za odborné rady, svému vedoucímu práce panu PaedDr. Lubomíru Bajcurovi, Ph.D. za trpělivost a v neposlední řadě celé mé rodině a všem lidem se kterými jsem po dobu svého psaní mé diplomové práce přišla do kontaktu, poněvadž ti všichni byli mými největšími učiteli.

Anotace

Diplomová práce se zabývá zmapováním současného stavu duchovenské péče, práci s odsouzenými v podmínkách našeho vězeňství a situací při naplňování práva svobody náboženského vyznání vězňů. Zároveň poskytuje náhled na význam duchovenské služby pro odsouzené po dobu výkonu trestu a její role při přípravě na zařazení do běžného občanského života. Součástí je kvalitativní výzkum, kazuistiky a popis konkrétní aktivity ve dvou vězeňských zařízeních s velice zajímavým hodnocením a doporučením.

Klíčové pojmy

Duchovní péče, ekumenická rada církví, ekumenismus, kaplan, pastorační služba, penitence, penitenciární, penitenciární péče, penitenciární prostředí, penitenciární psychologie, postpenitenciární péče, penologie, Probační a mediační služba České republiky, trest, trestný čin, víra, vězeňská duchovní péče, Vězeňská duchovenská služba.

Annotation

This thesis is concerned with mapping the current state of clerical care, working with prisoners in our prison conditions and situations in fulfilling the rights of religious freedom of prisoners. It also provides insight into the importance of clerical services for prisoners serving a sentence and its role in preparing for inclusion in ordinary civil life. The research is qualitative, case reports and a description of specific activities in two detention facilities with a very interesting assessment and recommendations.

Key words

Spiritual Care, Ecumenical Council of Churches, Ecumenism, Chaplain, Pastoral Service, Penitence, Penitentiary Care, Environment Penitentiary, Penitentiary Psychology, After – Care, Penology, Probation a Meditation Service of the Czech Republic, Punishment, Crime, Faith, Prison Pastoral Care, Prison Religious Service

OBSAH

ÚVOD	9
VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	11
PROLOG	15
TEORETICKÁ ČÁST	16
1 Vznik a činnost VDP VDS ve věznicích v České republice	16
1.1 Vývoj vězenvství na území České republiky	16
1.2 Vznik a činnost VDP a VDS ve věznicích v České republice Zákonné vymezení duchovenské péče	20
1.3 Zákonné vymezení duchovenské péče	24
1.4 Fakta a čísla	25
2 Zacházení s vězni, programy zacházení s vězni ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody	29
2.1 Historie zacházení s vězni	29
2.2 Právní úprava programů zacházení v České republice	32
2.3 Programy zacházení s vězni	33
2.4 Zkoumání efektivity programů zacházení	36
3 Podíl duchovních na aktivitách programu zacházení (duchovní, vzdělávací, volnočasové) – cíle, formy, metody aktivit	38
4 Spolupráce psychologů a duchovních (vina a viník)	40
5 Příprava odsouzeného na propuštění z výkonu trestu	45
PRAKTICKÁ ČÁST	53
6 Popis dotazníkového šetření	53
6.1 Cíl šetření a body dotazníku	56
6.2 Sběr dat a charakteristika vzorku	57
6.3 Zpracování údajů a interpretace	59
6.4 Kazuistiky a interpretace	64
6.5 Shrnutí a doporučení pro praxi	68
6.6 Padající andělé	70
EPILOG	74
ZÁVĚR	76
SEZNAM POUŽITÉ ČESKÉ LITERATURY A PRAMENŮ	80
SEZNAM POUŽITÉ ZAHRANIČNÍ LITERATURY A PRAMENŮ	85
SEZNAM PŘÍLOH	86

MOTTO

„Vykoupením tajemné viny byla jim bolest a práce“

BŘEZINA, O. *Stavitelé chrámu*. Praha : Odeon, 1966. s. 108.

ÚVOD

Téma duchovní péče o vězně v České republice mě zaujalo jako nepochybně významný prvek ve výchovném procesu lidí, kteří porušili pravidla soužití lidské společnosti. Kromě uplatňování tradičních způsobů výchovného působení na odsouzené zejména v rámci oblasti pracovních aktivit programů zacházení se ve věznicích dbá na kulturní, vzdělanostní a mravní povznesení vězňů. K dosažení tohoto účelu je integrální součástí programu zacházení s odsouzenými také duchovní péče o odsouzené.

V České republice je ve výkonu trestu cca 20 000 lidí, což představuje 0,2 % obyvatelstva. Vzhledem k tomu, že téměř 40 % obyvatelstva České republiky se hlásí k náboženskému vyznání, lze tedy předpokládat, že duchovní péče by se mohla týkat až na cca 8 000 odsouzených.

Nejvíce občanů se hlásí k Římskokatolické církvi (2,8 milionů podle sčítání lidu v roce 2001), druhá největší církev je Českobratrská evangelická se 117 tisíci věřícími. Ostatní církve a náboženské společnosti počítají své věřící maximálně na desítky tisíc.

Článek 3 odst. 1 Listiny základních práv a svobod zaručuje všem bez rozdílu právo na vyznávání víry, náboženství či jiného smýšlení. Znamená to, že náboženské svobody a právo hlásit se ke svému náboženství má každý občan, tedy i ten, který vykonává trest odnětí svobody.¹

Otázkou je, jakým způsobem je toto základní právo vykonáváno v tak specifických podmínkách, jakými je výkon trestu. Je vůbec možné, aby člověk, který je zbaven své svobody, mohl skutečně svobodně vyznávat svoji víru? Přináší duchovní služba pozitivní výsledky v nápravě pachatele? Má podíl na snižování recidivy trestného chování věřících? Odpovídá pastorační služba požadavkům doby? Jak vůbec vnímáme a chápeme víru? Takovéto a podobné

¹ Svoboda, F. *Legislativní prostředí pro činnost církví a náboženských společností*. Centrum pro výzkum neziskového sektoru, Brno: leden 2007.

otázky si kladu, když přemýšlím nad životními příběhy konkrétních odsouzených a nad situací ve věznicích.

Cílem mé práce je zmapování současného stavu duchovenské péče a práce s odsouzenými v podmínkách našeho vězeňství a situace při naplňování práva svobody náboženského vyznání vězňených osob.

Záměrem je poskytnout náhled na význam duchovenské služby pro odsouzené po dobu výkonu trestu a její role při přípravě na zařazení do běžného občanského života.

Práci jsem rozdělila do dvou částí. V části teoretické jsem se zabývala vývojem vězeňství v České republice, vznikem a činností vězeňské duchovenské péče vězeňské duchovenské služby, legislativnímu vymezení duchovenské péče, historii zacházení s vězni a programům zacházení s vězni ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody, včetně efektivity těchto programů, spolupráci odborníků, kteří se starají o vězně po stránce duchovní, edukativní a volnočasové. V závěru teoretické části jsem pozornost věnovala tématu příprava odsouzeného k reintegraci do společnosti. V části praktické je popsán průběh příprav, vlastního provedení a interpretace výzkumu ve dvou vězeňských zařízeních. Součástí jsou kazuistiky a popis konkrétní jedné aktivity s velice zajímavým hodnocením a doporučením.

Diplomová práce je pomyslně uzavřena epilogem, který s úvodním prologem vytváří rámec nejen této práce, ale i jejího závěru.

VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Ekumenická rada církví - nazývaná také Světová rada církví (World Council of Churches), asociace téměř všech nekatolických křesťanských církví vzniklá v Amsterdamu (1948). V New Delhi v r. 1961 na 3. všeobecném shromáždění se ERC definovala jako „společenství církví, které vyznávají Pána Ježíše Krista jako Boha a Spasitele podle Písem, a proto se snaží společně naplnit své poslání ke slávě jediného Boha, Otce, Syna i Ducha svatého“²

Ekumenismus – z řeckého Oikoumené, „obydlená země“, je hnutí, které propaguje jednotu křesťanů všech vyznání ve shodě s Ježíšovou modlitbou: „Aby všichni byli jedno, jako ty, Otče, ve mně a já v tobě.“ (Jan 17, 21). Moderní ekumenismus vznikl v protestanském prostředí v Edinburgu v r. 1910. Katolická církev přijala ekumenické hnutí druhým vatikánským koncilem, který schválil dekret o ekumenismu *Unitatis redintegratio*.³

Kaplan – „ve vlastním smyslu je to kněz pověřený duchovní službou ve speciální oblasti mimo rámec farní struktury (vězeňský, nemocniční, univerzitní kaplan)“.⁴

V praxi se ve Vězeňské službě České republiky (dále jen VS ČR) tímto slovem označují všechny osoby dle platné legislativy a dohod mezi VS ČR a nejvyššími představiteli registrovaných církví a náboženských společností pověřené vykonáváním vězeňské duchovenské péče a služby, kaplany jsou muži i ženy, osoby s teologickým vzděláním i jinak vzdělaní laičtí členové církevních společenství.

² <http://www.ekumenickarada.cz/index.php?setlang=1&setlang=1&a=cat.15>

³ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ekumenismus>

⁴ Pavlincová, H., Horyna, B. (ed.). *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc s.r.o., 2003. ISBN 80-7182-165-9, s. 334 – 335.

Pastorační služba - vykonávají ji laici, převážně jako dobrovolníci, kteří se stanou členy VDP. K poskytování pastoračních služeb nestačí pouze zájem dotyčného, ale jeho církví mu musí být uděleno pověření. To se uděluje na základě doporučení zkušeného kněze, který uchazeče zná.

Penitence - z latinského poenitentia = pokání, lítost, trest.

Penitenciární - 1. týkající se výkonu trestu, trestanecký, 2. z lat. kající, z toho rovněž penitenciář – zpovědník, penitent – kající

Penitenciární pedagogika – je aplikovaná pedagogická věda, která se zabývá zkoumáním, výchovou a vzděláváním osob odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody všech kategorií (věkových, dle pohlaví, charakteru trestné činnosti, délky trestu atd.). Předmětem zkoumání je výchovná funkce VTOS, zákonitosti procesu penitenciárního působení na všechny kategorie odsouzených ve VTOS. Obecným cílem je výchova člověka v souladu se zásadami obecné pedagogiky, která je však omezena zejména délkou trestu odnětí svobody a needukativním prostředím, v němž se vězeň nachází.

Penitenciární prostředí je vězeňské prostředí.

Penitenciární psychologie - je součástí forenzní psychologie. Zabývá se psychologickou problematikou věznění člověka, jeho adaptací, prožíváním, psychologickými aspekty zacházení s vězněm, včetně aplikace psychologických metod, penitenciární diagnostikou (zařazování odsouzených do skupin), vhodností pracovního zařazení vězně, expertizou pro posouzení možného podmíněného propuštění, interakcí vězeň – personál, psychologickým výběrem personálu apod. Její nedílnou součástí i harm reduction – minimalizace negativních dopadů věznění na psychiku člověka.

Postpenitenciární péče – týká se péče o osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody.

Penologie – „nauka o výkonu trestu a jeho účincích, zaměřuje se na jiné aspekty problematiky trestních sankcí“.⁵ Je vědou o trestu a trestání. Pojem pochází z latinského poena = trest a řeckého logos = slovo, nauka. Zkoumá efektivnost všech druhů trestů, nejvíce se orientuje na problematiku výkonu trestu odnětí svobody (VTOS). Zkoumá zdravotní stav, sociální zázemí, věk, dosažené vzdělání pachatele. Hledá i jiné sankce, které by pozitivně ovlivňovaly pachatele trestních činů. Zajímá se o proces polepšení, nápravy a pozitivní změny chování. Čerpá z dalších vědních oborů kriminalistiky, kriminologie, psychologie, sociologie. Má vztah zejména k aplikovaným pedagogickým a psychologickým disciplínám, např. penitenciární pedagogika a penitenciární psychologie

Probační a mediační služba České republiky (dále jen PMS) byla založena na základě stejnojmenného zákona č. 257, který byl parlamentem přijat v roce 2000, a v účinnost vstoupil k 1. 1. 2001. PMS představuje novou instituci na poli trestní politiky a vychází ze součinnosti dvou profesí – sociální práce a práva, zejména trestního. PMS deklaruje tři základní cíle své činnosti: integraci pachatele, podporu poškozeného a ochranu společnosti.

Trest - je záměrná újma způsobená provinilci

Trestný čin – Trestní zákon (dále jen TZ) dělí trestné činy na přečiny a zločiny. Přečiny jsou nedbalostní trestné činy a úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do tří let. Naopak zločiny jsou všechny trestné činy, které nejsou přečiny a zvláště závažnými

⁵ Mezník, J. a kol. *Základy penologie*. Brno : Vydavatelství Masarykovy Univerzity v Brně – Právnická fakulta, 1995. s. 3.

zločiny jsou trestné činy uvedené v § 86 odst. 2 nového TZ a úmyslné trestné činy s horní hranicí trestní sazby nejméně osm let.⁶

Víra – „v náboženském smyslu vyjadřuje základní vztah člověka k Bohu či božskému. Víra vyjadřuje dialogické dění, které se týká nejrůznějších předmětů a obsahů, je dějinně proměnlivá. Víra může být pravá pouze tehdy, je-li otřásána neklidem pochyb a nevíry (K. Jaspers) – pak ani nemůže potlačovat jiné víry“.⁷

Vězeňská duchovenská péče (dále jen VDP) je dobrovolným sdružením křesťanů - duchovních i laiků, kteří byli duchovenskou službou pověřeni, vedením svých církví, a to službou ve věznicích a vazebních věznicích VS ČR a v obdobných zařízeních, pečujících o adaptaci vězňů a propuštěných osob, nebo se jiným vhodným způsobem podílejí na činnosti VDP v souladu s jejich cílem a zásadami. Dobrovolníky musí schválit výkonný výbor VDP. VDP působí na základě spolupráce a vzájemné tolerance církví a náboženských společností v ekumenickém duchu a udržuje těsné vztahy s Ekumenickou radou církví v České republice a Českou biskupskou konferencí.⁸

Vězeňská duchovenská služba - vykonávají ji kaplani, kteří jsou občanskými zaměstnanci VS ČR.

⁶ Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákon.

⁷ Pavlincová, H., Horyna, B. (ed.), *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc s.r.o., 2003. ISBN 80-7182-165-9. s. 493.

⁸ Svoboda, F. *Legislativní prostředí pro činnost církví a náboženských společností*. Centrum pro výzkum neziskového sektoru. Brno: leden 2007.

PROLOG

Kdo z vás je bez hříchu

Každý se pak vrátil domů, ale Ježíš odešel na Olivetskou horu.

Za úsvitu se pak vrátil do chrámu, kam se k němu scházel všechen lid. Posadil se tedy a učil je.

Znalci Písma a farizejové tehdy přivedli ženu přistiženou při cizoložství.

Postavili ji doprostřed se slovy: „Mistře, tato žena byla přistižena při činu, když cizoložila.

Mojžíš nám v zákoně přikázal takové kamenovat. Co říkáš ty?“

Těmi slovy ho pokoušeli, aby ho mohli obžalovat.

Ježíš se sklonil a psal prstem po zemi.

Když se ho však nepřestávali ptát, zvedl se a řekl jim: „Kdo z vás je bez hříchu, ať po ní první hodí kamenem.“

A opět se sklonil a psal po zemi.

Když to uslyšeli, začali se jeden po druhém vytrácet, počínaje od nejstarších.

Nakonec tam Ježíš zůstal sám s tou ženou stojící uprostřed.

Ježíš se zvedl a zeptal se: „Kde jsou tvoji žalobci, ženo? Nikdo tě neodsoudil?“

„Nikdo Pane,“ odpověděla.

„Ani já tě neodsuzuji,“ řekl jí Ježíš. „Jdi a už nehřeš.“⁹

⁹ Nový zákon. Jan 8, 1-11, text citován podle: *Bible: překlad 21. století*. Praha : Biblion, a. s., 2009. ISBN 978-80-87282-00-7. Nový zákon, Jan 8, 1-11.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Vznik a činnost VDP VDS ve věznicích v České republice

1.1 Vývoj vězenství na území České republiky

V roce 1850 došlo na území habsburské monarchie k zestátnění soudnictví a vězeňství. Ve 2. polovině 19. století se začíná prosazovat systém vzdělávání vězňů, zejména mladistvých a sociální pomoc při propuštění. Systém byl realizován dobrovolnými spolky a jeho cílem bylo připravit odsouzeného na řádný život po propuštění z výkonu trestu.

Podle TZ č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích byl odstupňován trest odnětí svobody na těžký žalář, žalář, tuhé vězení a vězení. Rozdíl spočíval zejména v poutání, stravování, odívání a zařazování trestanců do pracovní činnosti. Podle stupně zločinnosti a dosažené nápravy byli dále rozdělováni do 3 disciplinárních (kázeňských) tříd, kterým odpovídala různá míra přiznávaných zvýhodnění (např. nákup zboží, dopisování, návštěvy aj.).

Chování a činnost trestanců upravoval tzv. Domácí řád a jeho porušování bylo kázeňsky trestáno. Nejprísnějšími tresty bylo uložení pústu, tvrdého lože, samovazby nebo temnice. Všichni trestanci byli povinni vykonávat přidělenou práci, navštívovat bohoslužby (katolické, evangelické nebo židovské) a negramotní nebo nedostatečně vzdělaní trestanci do 35 let věku byli povinni se zúčastňovat školního vyučování.

Správa mužských i ženských trestních ústavů byla svěřena do péče ženských řeholních řádů, z nichž v Čechách působila Kongregace milosrdných sester sv. Karla Boromejského. Určená představená řádu rozhodovala v součinnosti s inspektorem ústavu, který byl zodpovědný za službu dozorců. Trestní ústavy

byly střeženy vojskem až do vydání zákona č. 16/1914 ř. z., o sboru stráže vězeňské. Dohled nad výkonem trestu prováděl domácí komisař, příslušný vrchní státní zástupce a v nejvyšší instanci generální inspektor pro vězeňství se sídlem v Praze.

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byl převzat justiční a vězeňský systém rakouské monarchie. Základní legislativní úprava, organizace a správa vězeňství byla postupně zdokonalována počínaje rokem 1919. Zejména byl prohlubován progresivní systém výkonu trestu založený na postupném zmírňování vězeňského režimu v závislosti na průběhu nápravy trestanců rozdělených zpravidla do 3 disciplinárních tříd. Převedení do I. třídy bylo předpokladem k návrhu na podmíněné propuštění z výkonu trestu.

Tresty žaláře od 6 měsíců do 1 roku byly vykonávány v trestních odděleních krajských soudních věznic. Mužští trestanci s dlouhodobými tresty bez možnosti podmíněného propuštění byli po dvou třetinách vykonaného trestu přemísťováni do tzv. přechodného ústavu v Leopoldově. Mladiství vykonávali trest v polepšovnicích nebo v určených trestních ústavech.

Po rozpadu Československé republiky a vzniku tzv. Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945) zůstal v podstatě zachován dosavadní justiční a vězeňský systém, včetně základní legislativní úpravy, organizace a správy vězeňství. Působnost dozoru, všeobecná správa a řízení soudních věznic a trestnic se po dobu protektorátu několikrát měnila. V roce 1943 přešla na vrchní soudy a v roce 1945 se vrátila zpět do působnosti ministerstva spravedlnosti.

Bezprostředně po osvobození od německé nacistické okupace rozhodovaly o umístění do vězeňských zařízení revoluční národní výbory. Teprve koncem roku 1945 se řízení a správa soudních věznic a trestních ústavů vrátila do kompetence ministerstva spravedlnosti. Dekretem prezidenta republiky č. 126 ze dne 27. 10. 1945 byly zřízeny zvláštní nucené pracovní oddíly ve všech věznicích krajských soudů a v trestních ústavech Plzeň, Valdice, Mikulov, Mírov a Řepy k zařazování odsouzených, zejména Němců s trestem odnětí svobody nad 5 let. Těchto oddílů bylo využíváno k odstraňování válečných škod

na komunikacích a veřejných budovách a obnově národního hospodářství. V roce 1948 vzniká kategorie tzv. protistátních vězňů odsouzených státním soudem na základě zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. Podle vězeňského řádu z roku 1951 měli výrazně více omezení než kriminální vězni.

V letech 1953–1955 vrcholil tzv. třídní výkon trestu uplatňující nejtvrďší podmínky u politických vězňů, nazývaných protistátními. Dnem 1. 1. 1953 bylo vězeňství jako celek převedeno do působnosti ministerstva národní bezpečnosti, které koncem roku zaniklo a plnění úkolů vězeňství převzalo ministerstvo vnitra. V témže roce byl vydán Řád nápravných zařízení, který novým způsobem a podle vzoru Sovětského svazu stanovil strukturu tzv. nápravných zařízení (dále jen NZ), která byla členěna na 6 typů podle stupně střežení. Do jednotlivých typů NZ byli odsouzení zařazováni podle povahy trestného činu (státně bezpečnostní, kriminální) a podle závažnosti provinění. Odsouzení mladiství vykonávali trest ve zvlášť určených NZ nebo oddělených částech NZ. Podmínky výkonu trestu z hlediska stupně omezení nebo zvýhodnění se měnily v závislosti na zařazení odsouzeného do I. až IV. Klasifikační skupiny. Při nástupu do výkonu trestu byli odsouzení zařazováni do I. nebo II. skupiny, přičemž rozhodující byl třídní původ a povaha trestného činu.

V polovině 60. let se stal dosavadní československý vězeňský systém již politicky neudržitelným z hlediska mezinárodních požadavků na vězeňství. K zásadní úpravě výkonu trestu odnětí svobody podle Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni, doporučených OSN již v roce 1957, byl vydán zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. V souladu s tímto zákonem zařazovaly soudy odsouzené k výkonu trestu odnětí svobody do 3 nápravně výchovných skupin (dále jen NVS), kterým odpovídaly typy nápravně výchovných ústavů (dále jen NVÚ). Do ústavu I. NVS byli zařazováni prvotrestaní za trestné činy nejméně společensky nebezpečné, do II. NVS prvotrestaní za závažnější trestné činy a ti, kteří v posledních 10 letech spáchali úmyslný trestný čin. Do III. NVS byli zařazováni pachatelé společensky

nejzávažnějších trestných činů, včetně tzv. trestných činů proti republice (vlastizrada, rozvracení republiky, teror, záškodnictví, sabotáž, vyzvědačství nebo trestný čin proti státu světové socialistické soustavy) a zvláště nebezpeční recidivisté. Trest mohl být soudně zpřísněn umístěním do tzv. zostřené izolace.

V této době vstupují do vězeňství středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaní odborníci jako vychovatelé, sociální pracovníci, pedagogové a psychologové.

V roce 1968 bylo vězeňství převedeno z působnosti ministerstva vnitra do kompetence národních ministerstev spravedlnosti (českého a slovenského). V rámci reformy vězeňství začal rozvíjet svoji činnost Výzkumný ústav penologický se sídlem v Praze, který se zabýval studiem osobnosti vězněného pachatele a možnostmi jeho nápravy. Tento ústav byl v 80. letech zrušen.

Perioda po 17. listopadu 1989 by se dala nazvat doba jako novátorská, očišťující, ale i rušná. Po čtyřiceti letech komunistického odmítání církve v běžném životě, bylo samozřejmě i ve vězeňství toho hodně co měnit a dohánět. 8. 12. 1989 byl důležitým krokem k odstraňování důsledků tzv. normalizace ze 70. a 80. let, jelikož byla udělena amnestie za tzv. trestné činy proti republice a některé další trestné činy, při které bylo propuštěno celkem 52 vězňů. 1. 1. 1990 vyhlásil prezident Václav Havel velmi širokou amnestii, po které zůstalo ve věznicích a NVÚ přibližně 6000 vězňů z předchozího stavu celkem 22 000 vězněných osob. Se zrušením trestu smrti byl zaveden doživotní trest. 20. 1. 1990 byla poprvé po mnohaleté pauze pro odsouzené složena ekumenická bohoslužba v nápravně výchovném ústavu ve Valdicích. 31. 1. 1990 proběhlo první oficiální setkání nejvyšších představitelů církví se zástupci ministerstva spravedlnosti a správy SNV ČSR, kde se jednalo zejména o možnostech působení kněží v podmínkách nápravně výchovných ústavů a šíření kvalitní náboženské literatury.

Následné období let 1990 a 1991 by se dalo obsahově rozdělit na tzv. oficiální a dobrovolné. Určitě významným posunem v tomto období bylo posunutí vnímání duchovní péče o vězně jako součásti kulturního rámce

společnosti v celé její společenské a lidské šíři. A i když byly úkoly jasné, tak tím nejasnější se stávala podstata věci v jejím praktickém provádění.

1.2 Vznik a činnost VDP a VDS ve věznicích v České republice Zákonné vymezení duchovenské péče

Od konce roku 1989 začali někteří duchovní spontánně docházet do věznic díky porozumění ze strany vedení těchto věznic. Tehdejší správa SNV v Praze pak zorganizovala 31. 1. 1990 první oficiální setkání představitelů 8 církví a náboženských společností, kde byla dohodnuta první pravidla vzájemné spolupráce.

V rámci oficiálních aktivit probíhalo mimo jiné ve Sboru nápravné výchovy (SNV) ověřování odborné a morální způsobilosti příslušníků SNV na základě zákona č. 169/1990 Sb. a chystala se příprava na komplexní znění zákona podchycující a koordinující i činnost duchovních a církve v podmínkách nápravně výchovných ústavů. Nastavovaly se formy a podmínky vstupu duchovních do míst NVÚ, formy liturgie, úloha duchovních apod.

Zároveň ale probíhalo nespočetně dobrovolných akcí a činností, které zásluhou duchovních pomáhaly k velice rychlé obnově spolupráce církve a SNV ČR a v konečné podobě komunikaci s vězni a jejich životy ve výkonu trestu. Jednalo se zejména o zahájení čím dál pravidelněji konaných mší, seminářů, přednášek a diskuzních setkání v prostorách NVÚ nejen se zaměstnanci SNV, ale i vězni.

Základem všech setkání byla evangelijní výzva Krista o navštěvování vězňů (25 kapitola Matoušova evangelia), která se pak v praxi projevovala zejména v jednotném a společném přístupu – ekumenicky. V praxi tak kromě mnoho dílčích větších i drobných konkrétních aktivit a pomoci bylo důležité nejen pro vězně, ale i pro zaměstnance SNV a dokonce i duchovní si velice důkladně

a pokorně rozebrat a ujasnit si vyrovnání se s vlastním pocitem viny, pocitem zodpovědnosti za to, co bylo a je. Tím pádem i spoluodpovědnost za to, co bude.

„Je to ohromně náročné. Každý z nás má totiž tendenci vlastní vinu nebo míru zodpovědnosti obelhávat. Snižovat nebo zvyšovat. To záleží na tom, v které bodu právě je on sám. Blíží-li se k bodu sebelítosti a ukřivdění, bude vinu snižovat. Pakliže je však v poloze negace sebe samého, čili sebezpyčování, pak ji bude zvyšovat. Tyto krajní póly přístupu osobnosti k vlastní vině se různě střídají. Jeden a tentýž člověk ke své vině a spoluúčasti může přistupovat proměnlivě. Aby se toto srovnalo, je nutné vrátit těmto lidem, ať už příslušníkům nebo odsouzeným, reálný pohled na sebe sama. Na své jednání v minulosti, přítomnosti a na své vlastní cíle, touhy a snahy do budoucnosti.“ Tak to 29. 1. 1990 vyjádřil duchovní CČSh Aleš Jaluška, který od prosince 1989 začal docházet do Valdické věznice.¹⁰

Celé toto období lze ale také charakterizovat slovy tehdejšího redaktora Zpravodaje SNV, Lubomíra Bajcury: „Stojíme v úžasu před neprobádaným jevem. Kolektivní vědomí, onen zdánlivý chaos mraveniště, zde prokázal živoucí sílu. Lidé prostě zůstali lidmi. Lidmi s chybami, vinami, ale i s nadějemi.“¹¹

V roce 1992 byla zpracována nová koncepce českého vězeňství v duchu Evropských vězeňských pravidel, ale i vlastních humanistických tradic, na jejímž základě byl vydán zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráž, který zásadním způsobem reformoval organizaci, řízení a výkon českého vězeňství. Vznikly 3 skupiny zaměstnanců: vězeňská stráž a justiční stráž (k ochraně výkonu justice), jejichž služební poměr se řídil zákonem č. 186/1992 Sb., o služebním poměru Policie ČR a dále správní služba s civilními zaměstnanci v pracovním poměru podle zákoníku práce.

V souladu s požadavky na dodržování základních lidských práv a občanských svobod byl vydán zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, který stanovil, že obvinění mohou být podrobena jen těm omezením, která jsou

¹⁰ Bajcura, L. *Jeden den komise ČNR*. In Zpravodaj SNV č. 2/1990, s. 7

¹¹ Bajcura, L. *Jeden den komise ČNR*. In Zpravodaj SNV č. 2/1990, s. 7

nutná pro trestní řízení. K prohloubení humanizace a odborného zacházení s odsouzenými byl vydán zákon č. 294/1994 Sb., který pozměnil a doplnil zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Podle této úpravy došlo k novému pojmenování a členění zařízení pro výkon trestu na věznice s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou. O umístování odsouzených do jednotlivých typů a přeřazování rozhodoval soud. Odsouzení mladiství byli zařazováni do zvlášť vyčleněné věznice. K aplikaci požadavků Evropských vězeňských pravidel na základě nových poznatků a zahraničních zkušeností byl vydán zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Vnitřní kontrolní činnost ve vězeňství se stala jedním z důležitých úkolů odboru kontroly generálního ředitelství VS ČR a odboru vězeňství ministerstva spravedlnosti. Dohled nad výkonem vazby a trestu začali vykonávat příslušní státní zástupci, poslanci a inspekční instituce při Radě Evropy a Organizaci spojených národů.¹²

Věznice začali navštěvovat lidé, které k tomuto vedl pouze zájem o duchovní činnost pro obviněné a odsouzené. Vzhledem k absenci odpovídající zákonné úpravy byl způsob jejich poskytování závislý především na dohodě jednotlivých vězeňských zařízení a poskytovatelích duchovenských a pastoračních služeb. Metodici odboru NVČ a legislativci správy SNV se podíleli na vzájemné koordinaci spolupráce, která se začínala nadějně rozvíjet. O působení ve věznicích projevovali zájem stále čtenější duchovní z různých církví.

Ve snaze nastavit a sjednotit pravidla pro jejich poskytování začali se provádět systematické školení, kterého se zúčastnili křesťanští představitelé a zájemci o duchovní činnost ve vězení. Vytvořila se tak první pracovní skupina, jejíž činnost koordinoval Mgr. Bohdan Pivoňka, farář Českobratrské církve. Zprvu byl zaměstnán pouze na částečný úvazek, později se stal dlouholetým hlavním kaplanem VS ČR. Byl vyslancem Ekumenické rady církví v České

¹² <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/historie-104/historie-vezenstvi>

národní radě. Od roku 1993 byl zaměstnán jako koordinátor duchovní služby na generálním ředitelství Vězeňské služby ČR.¹³

V roce 1996 podal tehdejší ministryni spravedlnosti Vlastě Parkanové předseda výkonného výboru VDP žádost o to, zda by mohla v ČR existovat profesionální duchovní služba, obdobně jako v jiných státech západní Evropy. Žádost byla schválena a od roku 1997 se zvyšoval počet duchovních, kteří se na částečný či plný pracovní úvazek stali kaplany VS.

V roce 2001 v souvislosti s decentralizací VS přešli kaplani z Generálního ředitelství vězeňské služby na jednotlivé věznice a zároveň vznikla vězeňská duchovní služba (dále jen VDS), sdružující profesionální kaplany.¹⁴ VDP představuje dobrovolné sdružení křesťanů, kteří spolupracují na základě vzájemné tolerance církví a náboženských společností v ekumenickém duchu.

Na duchovní službě ve věznicích a vazebních věznicích se podílí profesionální duchovní, kteří poskytují duchovní službu. Poskytují ji podle zákonných předpisů. Mezi představiteli VDP jsou vězeňští kaplani a dobrovolní duchovní. VDS působí ve sboru vězeňských kaplanů pověřených jejich církví. S jejich působením musí vyslovit souhlas výkonný výbor VDP. Kaplani se řadí mezi zaměstnance VS. Jsou členy VDP patřících do deseti různých církví (Římskokatolická církev, Českobratrská církev evangelická, Církev adventistů sedmého dne, Pravoslavná církev, Církev bratrská, Evangelická církev metodistická, Církev československá husitská, Slezská církev evangelická, Řeckokatolická církev).¹⁵

Vězeňští kaplani se spolu s dobrovolníky podílejí na vytváření a aplikaci aktivit programů zacházení, jejichž cílem je změna hodnotové orientace obžalovaných a odsouzených.

¹³ <http://www.vdpcr.eu/>

¹⁴ <http://ikd.diecezehk.cz/clanek>

¹⁵ Vězeňští kaplani [online]. 2010, [cit. 2010-03-21], dostupný z: <<http://www.vdpcr.eu/>>.

Kaplani ve své činnosti rovněž poskytují duchovní službu a konzultační službu svým spoluzaměstnancům, zároveň jsou poradci svým ředitelům věznic ve věcech zabezpečení náboženského života ve věznicích a otázkách soudobého náboženství.

Duchovní služba je v českých věznicích zásadně ekumenická a mohou se na ní podílet všechny církve, které jsou v České republice registrovány s právem služby ve věznicích. Český stát v souladu se svými ústavními předpisy nesmí preferovat žádné náboženské vyznání ani ateismus.

1.3 Zákonné vymezení duchovenské péče

Základní normou, od které se odvozuje vztah státu a církví, je Listina základních lidských práv a svobod, která se v roce 1993 stala součástí českého ústavního pořádku.¹⁶ Podle čl. 3 odst. 1 Listiny se základní práva a svobody zaručují všem bez rozdílu víry a náboženství či jiného smýšlení. Stát musí toto právo zaručit na celém svém území vůči každému a musí je zaručit každému občanu, ať žije kdekoliv. Stát musí uvedené principy zaručit ve všech oblastech, a to i v oblasti územní samosprávy - v obcích, krajích, ale i ve věznicích a vazebních věznicích.

Dalším významným ustanovením je článek 15 odstavec 1 Listiny, kterým je stanoveno právo na svobodu svědomí a náboženského vyznání. Každý má právo změnit své náboženství nebo být bez náboženského vyznání. Ve spojení s principem laicity státu z toho vyplývá, že nikdo nemůže být trestán za změnu svého přesvědčení. Svoboda svědomí je tak chráněna zákonem.

¹⁶ Zákon č. 1/1992 Sb., Ústava ČR

Speciální právní normou je zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech, který obsahuje detailní úpravu vztahů mezi církvemi a státem v různých oblastech jejich působení. Tento zákon je doplňován konkrétními ustanoveními jiných zákonů, zohledňujících problematiku dané legislativní úpravy (např. zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, zákon č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitostí, zákon o rodině č. 234/1992 Sb., zákon č. 561/2004 Sb., čili tzv. školský zákon, zákon č. 163/1990 Sb., o bohosloveckých fakultách, zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči ve znění pozdějších předpisů, zákon o nové pozemkové reformě č. 46/1948 Sb., zákon o půdě č. 229/91 Sb.). Kromě toho byly vydány 3 dílčí restituční zákony - zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého a jeho novela, zákon č. 338/1991 Sb., dále byl vydán zákon č. 212/2000 Sb., o zmírnění některých křivd způsobených holocaustem.¹⁷

Mimo uvedené zákonné vymezení vztahů mezi státem a církvemi má většina církví zpracovány své vlastní vnitřní normy, kterými je upravena činnost v rámci své instituce. Typickým příkladem je Codex Iuris Canonici, kodex kanonického práva Římskokatolické církve.

1.4 Fakta a čísla

Ke dni 26. 1. 2011 bylo v České republice vězněno celkem 22 204 osob.¹⁸ Vývoj stavu obviněných a odsouzených lze charakterizovat jako dlouhodobě narůstající. Pokud se tento trend v brzké době nezmění, bude se české vězeňství

¹⁷ <http://ikd.diecezehk.cz/clanek>

¹⁸ <http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/rychla-fakta/>

potýkat s nesmírně závažným problémem. Na tento negativní fenomén je ze strany GŘ VS ČR poukazováno již řadu let.

Vězněné osoby

	Ženy	Muži
Dospělí	1 320	20 674
Mladiství	10	192
chovanci*	0	8
Celkem	22 204	

* zabezpečovací detence

Obvinění - výkon vazby

	Ženy	Muži
Dospělí	163	2 254
Mladiství	0	44
Celkem	2 461	

Odsouzení – výkon trestu

	Ženy	Muži
Dospělí	1 157	18 420
Mladiství	10	148
Celkem	19 735	

Ubytovací kapacity

	Kapacita	skutečnost	naplněnost
výkon vazby	2 488	2 461	98,91%
výkon trestu	17 329	19 735	113,88%
Detence	48	8	16,67%
Celkem	19 865	22 204	111,77%

Zaměstnanost

	stav	aktualizováno
zaměstnanost odsouzených	64,30 %	31. prosince 2010
průměrná zaměstnanost v roce 2010	62,35 %	1. ledna 2011

Cizinci

	stav	aktualizováno
cizinci ve výkonu vazby	550	26. ledna 2011
cizinci ve výkonu trestu	1 061	26. ledna 2011

Odsouzení v typech věznic

Typ věznice	Počet odsouzených	
	občané ČR	cizinci
Mladiství	156	2
dohled (A)	661	20
dozor (B)	7 627	420
ostraha (C)	9 091	509
zvýšená ostraha (D)	1 127	115

2 Zacházení s vězni, programy zacházení s vězni ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody

Literatura založená na výzkumu predikce kriminálního chování pachatele a účinného zabraňování kriminalitě prostřednictvím efektivních programů je značně obsáhlá. Zhruba od poloviny 70. let minulého století probíhá zejména v zemích, jako jsou Kanada, Spojené státy, Velká Británie aj. o tomto odborná diskuse a zkoumání toho, „co funguje a nefunguje“. Jaké typy či druhy intervenčních programů mohou vést a v konečném důsledku vedou ke snížení kriminálních tendencí pachatele a ke snižování rizik recidivy? O kolik procent může recidiva klesnout? Jaká je strategie zavádění takových programů do praxe? A jaké jsou náklady – vyplatí se to společnosti vůbec? Odpovědi na tyto a mnohé další otázky poskytly desítky a desítky meta-analýz a evaluačních studií autorů jako jsou M. Lipsey, P. Gendreau, D. Andrews, J. Bonta, J. McGuire, L. Motiuk, K. Blanchette, R. Hanson, F. Porporino a řada dalších. Porovnávání stovek podobně zaměřených experimentů přineslo zajímavé empirické poznatky a určité principy pro efektivní zacházení s odsouzenými.¹⁹

2.1 Historie zacházení s vězni

V období prvních civilizací se zřejmě stal první internační trestní institucí chrám. V této době trest odnětí svobody nebyl znám. Aplikovaly se následující tresty: trest smrti, zmrzačení těla a vyhnanství. Tyto druhy trestů nevyžadovaly vytvoření objektu trvale sloužícího pro výkon trestu. Internace v chrámech měla funkci ostrahy po dobu soudu. V těchto kulturách měl chrám dvojí funkci: bylo

¹⁹ LOWENKAMP, C. T., LATESSA, E. J., HOLSINGER, A. M. *The Risk Principle in Action: What Have We Learned. From 13, 676 Offenders and 97 Correctional Programs?* Crime & Delinquency, 2006 52: 77. <http://cad.sagepub.com/content/52/1/77>.

to ústřední místo náboženských obřadů, sloužící i jako místo realizace soudních procesů a mezi jeho funkce patřila i ostraha zadržených.

Antické vězení, modifikace institucionalizované péče, vzniklo ve 4. století př. n. l. v Římě a jeho nejhlubší podzemní patro bylo nazýváno robur. Později se z tohoto typu stavby vyvinuly vlastní budovy vězení. Politické pozadí Římské republiky mělo příznivý vliv na realizaci staveb internačního charakteru. Římská vězení měla za cíl vykonávat trest odnětí svobody, trest smrti a internovat ty, kteří porušovali veřejný pořádek. Dominující byla ochrana společnosti, historie připouští i zneužívání internace mocenskou vrstvou. Vězení v období antiky mělo podobu vazby po dobu vyšetřování trestného činu. Právo mělo diferenciální charakter, netrestalo každého stejnou měrou a využívalo následující druhy trestů: trest smrti, tělesný trest, peněžitý trest. V trestní oblasti byl uplatňován princip pomsty.²⁰

Od prvních století křesťanství se také rozšiřují středověké věznice, které byly církevní (klášterní a věznice inkvizice), hradní, vojenské. Pozdní středověk praktikoval pracovní internaci zvanou galeje. Podstatou internace byl strach.²¹

Teprve v 18. století vyšli do popředí první ohlasy proti zbytečné krutosti a nelidským trestům. Významně k tomuto přispěl Cessare Beccaria (1738-1794) italský právník a ekonom, který založil klasickou trestněprávní a kriminologickou školu, která měla za cíl změnit trestní právo a proces. Cessare Beccario usiloval o pokrokové možnosti literárního vývoje trestní politiky, což popsal ve svém nejslavnějším díle Esej o zločinech a trestech. Beccaria zastával myšlenku prevence trestných činů a odsuzoval absolutní trest a mučení, jeho snahou bylo především, aby trestní zákon přesně vymezil jak trestný čin, tak trest

²⁰ PÁL, L. *Penitenciárna pedagogika*. Bratislava : Ministerstvo spravodlivosti SSR, 1985.

²¹ MATOUŠEK, O., MATULOVÁ, A. *Práce s rizikovou mládeží*. Praha : Portál, 1996.
ISBN 80-7178-64-2

a to za předpokladu, že povaha trestu musí odpovídat pouze povaze provinění. Tyto zásady přežili a platí i v současnosti.

Na počátku 19. století se ostře kritizuje polyfunkčnost internačních zařízení. Do té doby byli pomatení zavíráni do věznic spolu s trestanci. Dochází však k zásadnímu oddělování nevinnosti ne-rozumu a provinění zločinnosti. Snahy oddělit bláznů od trestanců se objevovaly od roku 1720 do Velké revoluce. Nebyly však příliš významné, ale hlavně byly pomalé.

19. století je stoletím specializace ústavních zařízení. Začíná se používat i nových označení pro tyto nově profilované internační domy: nemocnice, trestnice, polepšovna, starobinec. Velké ústavy nového typu zakládá stát, který alternuje církevní středověké instituce.

Nově se budují i věznice, které původně měly charakter pevnosti. Pevnosti ztratily díky novému vedení války význam. Podmínky života vězňů zkracovaly život vězněným na dva až dvacet měsíců života od nástupu trestu.

I vězeňství si staví nové cíle. Kolem roku 1800 se ve Francii a Anglii objevuje myšlenka, že zločince je třeba disciplinovat vnitřně, omezují se vzájemná komunikace, budují se samostatné malé cely. V polovině 19. století navrhuje J. Bentham Panopticon, kruhové vězení, jehož princip byl využit v některých nově budovaných věznicích. Jedná se o takové umístění cel, které jsou centrálně kontrolovatelné.

Experimenty s oddělováním vězňů (solitery systém) byly vystřídány tzv. tichým systémem, či systémem mlčení (silent systém): vězni sice pracovali společně, ale vynucovalo se ticho při práci. Stejně jako u systému oddělovacího se spoléhalo na to, že absence komunikace mezi vězni umožní autoritářské postavení dozorců nebo kněží a zamezí se kriminální nákaze.

Kolem roku 1840 byl na ostrovní vězeňské kolonii u Austrálie zaveden bodovací systém, který určoval délku pobytu vězně podle jeho chování. Zakladatelem byl námořní kapitán Maconochie, někdy označovaný jako tvůrce

moderní penologie. Hlavní důraz byl kladen na skupinovou práci s vězni a na jejich samosprávu. Řada současných převýchovných a léčebných institucí tento systém využívá.²²

2.2 Právní úprava programů zacházení v České republice

Výkon trestu odnětí svobody upravuje zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů (dále jen ZVTOS) a Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (dále jen ŘVTOS).

Programy zacházení jsou rámcově upraveny v § 41 ZVTOS a v hlavě čtvrté ŘVTOS. Další podrobnosti jsou stanoveny ve sbírkách nařízení generálního ředitele VS ČR, sbírkách pokynů ředitele odboru výkonu vazby a trestu a v neposlední řadě také v metodických listech ředitele odboru výkonu vazby a trestu, které vydává Generální ředitelství VS ČR. Důležitá úloha programů zacházení je deklarována v zákoně ČNR č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, který stanoví vězeňské službě jako jeden z úkolů prostřednictvím programů zacházení soustavně působit na osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a obdobně i na některé skupiny osob ve výkonu vazby s cílem vytvořit předpoklady pro jejich řádný způsob života po propuštění (§ 2 odst. 1 písm. d) a také vytvářet podmínky pro pracovní a jinou účelnou činnost osob ve výkonu vazby, ve výkonu zabezpečovací detence a ve výkonu trestu odnětí svobody (§ 2 odst. 1 písm. g).

²² ČERNÍKOVÁ, V., MAKARIUSOVÁ, V. *Sociální ochrana*. Praha : Policejní akademie, 1996.

2.3 Programy zacházení s vězni

Konec 19. a počátek 20. století přináší změnu. Výchova a resocializace se stávají hlavními metodami práce v postpenitenciárních zařízeních. Společným jmenovatelem je úsilí o změnu stavu. Předpokládá se, že odsouzený opustí věznici v jiném stavu, než v jakém do něj přišel. Ukazuje se, že tvrdá a necitlivá represe snižuje šance mladého pachatele na úspěšný život, zatímco prevence šance zvyšuje. Represe zvyšuje pravděpodobnost, že mezi námi bude žít množství problematických a obtížných lidí, prevence naopak dává šanci, že tito lidé své problémy překonají a nebudou nikomu ani a obtíž, ani ke škodě.²³

V uvedené souvislosti jsou v současné době k dosažení účelu výkonu trestu využívány programy zacházení, které se stanoví každému odsouzenému, který má vykonat trest v minimální délce 3 měsíce. Dle zákona o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. je program souhrnem konkrétních činností, kterých je odsouzený povinen se účastnit, nebo které může vykonávat.

Cíle programů zacházení jsou každému odsouzenému stanovovány individuálně. Program zacházení s vězni stanovuje cíl výchovného působení na pachatele po dobu jeho věznění, rovněž zahrnuje individuální plán výchovných, vzdělávacích, pracovních a volnočasových aktivit odsouzeného ve věznici. Jeho obsahem by měly být extramurální aktivity (aktivity mimo věznici s cílem připravit vězně na pobyt na svobodě).

Program zacházení s vězni je zpracováván na základě komplexní zprávy o odsouzeném, je zohledněna délka trestu, charakteristika osobnosti a příčiny trestné činnosti. Komplexní zpráva shrnuje výsledky psychologického, pedagogického, případně lékařského posouzení a jiných dostupných materiálů, obsah zprávy je zcela důvěrný. Program obsahuje cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzenými a způsob a četnost hodnocení.

Program by měl být zpracován na základě vyhodnocení rizik a potřeb odsouzeného v době nástupu i v průběhu výkonu trestu a měl by obsahovat

²³ CHALUPOVÁ, J. *České vězeňství 1-2*. Praha : 1994. Druhy a cíle prevence, s. 19

postupy k tomu, aby návrat odsouzeného na svobodu byl pro společnost bezpečný, s předpokladem zařazení do pracovního a společenského života.

Program zacházení je tvořen konkrétními aktivitami a činnostmi. Aktivity jsou zaměřeny na vytvoření reálného náhledu na trestnou činnost, které se odsouzení v minulosti dopustili, na osvojení účinnějších forem řešení problémových situací a na lepší připravenost a motivovanost k vedení řádného života. Pokud u odsouzeného přichází v úvahu více variant programu zacházení, umožní se mu výběr.“

Složky programu zacházení:

Pracovní aktivity

Pracovní zařazení vězňů:

- v rámci střežených pracovišť uvnitř věznice,
- smluvně na nestřežených pracovištích mimo vazební věznici.
- pomocné úklidové práce a další obdobné činnosti sloužící k zajištění každodenního provozu věznice.

Vzdělávací aktivity

by měly být orientovány jak na získávání vědomostí potřebných pro aktivní přístup k dalšímu životu po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, tak např. i na rozšiřování úrovně jazykových znalostí odsouzených.

Konkrétní nabídky vzdělávání:

- vzdělávání organizované nebo realizované středním odborným učilištěm, které je zřízeno jako organizační jednotka VS,
- vzdělávání vedené či kontrolované zaměstnanci oddělení výkonu trestu,
- vzdělávání v korespondenčních kurzech a v síti základních, středních, vyšších odborných nebo vysokých škol České republiky.

Speciálně výchovné aktivity

Tyto aktivity bývají zaměřené na oblast sebepoznání, sociálních kompetencí, společenského chování a vystupování. Cílem je zprostředkování nového náhledu na chybné postoje a chování. Rozumí se jimi individuální a skupinová pedagogická a psychologická působení vedená kompetentními zaměstnanci. Jde např. o působení terapeutická (sociální výcvik, psychoterapie, arteterapie, pohybová terapie apod.), o sociálně právní poradenství, o trénink zvládnání vlastní agresivity atd.

Zájmové aktivity

V rámci těchto aktivit se odsouzení učí účelně trávit svůj volný čas a to dle svého osobního zaměření. Odsouzení se mohou věnovat sportu a činnostem v zájmových kroužcích. Mezi zájmové aktivity programu patří různé formy individuální a skupinové činnosti organizované a vedené zaměstnanci vzdělanými v různých oborech.

Oblast utváření vnějších vztahů

V této oblasti je zpravidla využíváno formy pravidelných vzdělávacích besed a různých extramurálních aktivit (besedy, návštěvy muzeí a galérií, exkurze apod.).

Pokud u odsouzeného přichází v úvahu více variant programu zacházení, je mu umožněn výběr. Pokud si odsouzený nezvolí ani jednu variantu programu, zúčastní se minimálního programu stanoveného vnitřním řádem, který tvoří pracovní aktivity odpovídající zdravotnímu stavu odsouzeného.

Naplnění programu zacházení jednotlivého odsouzeného se hodnotí pravidelně jednou:

- za měsíc ve věznici pro mladistvé,

- za dva měsíce ve věznici s dohledem a dozorem a ve výstupních odděleních věznic s ostrahou a se zvýšenou ostrahou,
- za tři měsíce ve věznici s ostrahou,
- za šest měsíců ve věznici se zvýšenou ostrahou.

2.4 Zkoumání efektivity programů zacházení

Zkoumanou efektivitou programů zacházení vyjadřujeme praktickou účinnost realizovaných programů zacházení. Jinými slovy, jedná se o souhrnné vyjádření konkrétních účinků programů, neboť efektivita obvykle bývá hlavním kritériem při posuzování jejich úspěšnosti. V zahraničí se touto tematikou zabývalo mnoho studií, ověřujících, zda využívané programy fungují pro diferencované kategorie odsouzených páčající různorodou trestnou činnost (násilnou, trestnou činnost spojenou s užíváním drog a alkoholu aj.) a také v případě programů pro integraci pachatelů do společnosti. Velké množství výzkumů bylo provedeno, jak uvádí Genna Harper a Chloe Chitty ve své publikaci,²⁴ v Severní Americe (USA, Kanada) i v Evropě a šetření došlo k různým výsledkům. Podle některých autorů sledované programy nemají vliv na statisticky významné snížení míry opětovného odsouzení mezi zkušebními a srovnávacími skupinami v míře výsledků (Van Voorhis a kol., 2004 nebo švédská BRA, 2002), jiné našly důkazy o jejich účinnosti ve formě statisticky významného snížení míry opětovného odsouzení u určitých typů pachatelů.

V podmínkách České republiky prozatím nelze hovořit o standardizovaném hodnocení efektivity programů zacházení s odsouzenými. V roce 2011 realizoval Institut pro kriminologii a sociální prevenci výzkum zaměřený na zjištění efektivity speciálně vytvořeného programu 3Z zacházení s odsouzenými

²⁴ HARPER, G., CHITTY, Ch. *Dopad nápravných opatření na recidivu pachatelů*. Praha : IKSP, 2009. ISBN 958-80-7338-080-9, s. 46.

ve vybraných věznicích. Účelem výzkumu bylo zkoumání efektivity programu 3Z založeném na porovnání dvou skupin respondentů, z nichž jedna absolvovala speciální program „**Zastav se, zamysli se a změň se**“ (dále jen „3Z“). Vlastní výzkum probíhal prostřednictvím dotazníkového šetření a sběru kriminálně-statistických dat a údajů obsažených v anamnéze odsouzeného. Vyhodnocením anamnestických dotazníků výzkumníci dospěli k zjištění, že obě skupiny respondentů jsou navzájem srovnatelné, a tedy mohou bez problémů pokračovat ve stanoveném výzkumu. Ověřením dat z vězeňského informačního systému, byla zjišťována případná recidiva v rovině kriminologické, tj. jako opakování asociálního jednání (nejen kriminálního) a pokračování v kriminální kariéře.

Ze skupiny, která absolvovala program 3Z, bylo propuštěno po výkonu trestu odnětí svobody či podmíněně propuštěno cca 57 % respondentů, obdobná situace panovala i ve skupině, jež program 3Z neabsolvovala – cca 62 % bylo na svobodě. Počet osob na svobodě v obou skupinách se lišil o 7 osob, proto bylo hodnocení recidivy prováděno dále samostatně za každou skupinu zvlášť. Dále bylo zjištěno, že u 10,6 % osob absolvujících program 3Z, došlo zhruba po půl roce po jejich propuštění k recidivě trestné činnosti. U osob, které program neabsolvovaly, se jednalo o recidivu u 6,5 % respondentů. K menší recidivě trestné činnosti došlo ve skupině, která programem neprošla. Bohužel tak nebylo na základě získaných poznatků možné potvrdit hypotézu, že samo absolvování programu 3Z bude mít za následek menší recidivu po propuštění.

Důvodů, které ovlivnily zjištěný výsledek, je celá řada. Hlavním důvodem je pravděpodobně poměrně krátká doba, která uběhla od propuštění našich respondentů (cca 6–8 měsíců) spolu s faktem, že ve vězení v době výzkumu vykonávalo trest odnětí svobody ještě přibližně 40 % odsouzených (zmenšení výzkumného souboru). Potvrzuje se proto, že pro zcela směřodatné posouzení recidivy respondentů je třeba delšího časového odstupu od jejich propuštění.²⁵

²⁵ BIEDERMANOVÁ, E., PETRAS, M. *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Praha : IKSP, 2011. ISBN 978-80-7338-115-8, s. 76

3 Podíl duchovních na aktivitách programu zacházení (duchovní, vzdělávací, volnočasové) – cíle, formy, metody aktivit

Zákon č. 3/2002 Sb., zákon o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech uvádí, že pověřené osoby vykonávající duchovenskou činnost mají právo vstupu, mimo jiné, do míst, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, ochranné léčení a ochranná výchova.

Církev a náboženské společnosti dohodnou s těmito zařízeními pravidla vstupu do jejich objektů a výkonu náboženských úkonů v nich, pokud postup není upraven jinými obecně závaznými právními předpisy. V těchto zařízeních a útvarech má každý právo na poskytnutí duchovní služby zpravidla duchovním podle vlastní volby. Nepochybně lze zaznamenat zřetelný trend k výchovnému působení na odsouzené i skrze církev a náboženské společnosti.

Cílem duchovních, vzdělávacích a volnočasových aktivit je uvědomění si viny, pochopení smyslu trestu a pozitivních životních hodnot.

Vyhláška č. 345/1999 Sb. velmi citlivě reguluje působení duchovních přímo „při výkonu služby“ - § 71.; Registrované církve a náboženské společnosti se mohou podílet na naplňování účelu výkonu trestu poskytováním duchovní, vzdělávací a volnočasové služby, a to zejména následujícími metodami:

- a) konáním bohoslužeb pro zájemce z řad odsouzených,
- b) individuálními rozhovory, pastoračními návštěvami a umožněním individuálního přístupu k náboženským úkonům,
- c) vedením studijních hodin k výkladu náboženských textů (biblické hodiny),
- d) zajišťováním duchovní a náboženské literatury,
- e) prováděním přednášek a besed, zejména s etickou tematikou, popřípadě koncertů hudebních skupin a jednotlivců,

- f) podílem na uplatňování speciálních výchovných a zájmových aktivit programů zacházení (§ 36 odst. 5 a 6),
- g) podílem na přípravě odsouzených k propuštění na svobodu a na sociální práci s odsouzenými.²⁶

Mezi oblíbené formy patří také exkurze, návštěvy kulturních a uměleckých zařízení. Hra, jejímž cílem je emoční prožitek propojený se vzdělávacím a sociálním záměrem.

Metody jsou uplatňovány různými formami, přičemž jedna forma může zahrnovat více metod. “Termín forma může být chápán jako souhrn organizačních opatření a uspořádání výuky (činnosti) při realizaci určitého vzdělávacího procesu” (Palán, 1997, s. 40).²⁷

Duchovní při své edukační práci mohou využívat individuální, párovou, skupinovou či frontální formu, nebo mohou využít forem kombinovaných. Záleží na tom, jakého cíle chtějí dosáhnout.

²⁶ Vyhláška č. 345/1999 Sb., § 71

²⁷ ŠERÁK, M. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha : Portál , 2009. s. 77.

4 Spolupráce psychologů a duchovních (vina a viník)

Evangelium Ježíše Krista vybízí a vede křesťany k službě všem lidem, kteří jsou v jakékoli nouzi, tedy i k vězňům, kteří nesou sami odpovědnost za porušení zákona. Asi každý si občas položí otázku, zda vina je v některém konkrétním případě spravedlivě potrestána a zda viník dostal to, co si zasloužil. Je zřejmě nemožné očekávat, že světská spravedlnost dokáže dostatečně objektivně posoudit vinu a okolnosti, které vedly ke spáchání zločinu. Rakouský prozaik, esejista a básník Stefan Zweig řekl: „Žádná vina není zapomenuta, když o ní ví svědomí.“

Právní vina je charakteristická tím, že se podezřelému resp. obviněnému prokazuje zvenčí. K tomu je stanoven důkazní postup, který je spojen s právem na obhajobu. Tzn., že vlastní doznání může být pouze podpůrným důkazem, případně polehčující okolností. Uvedené vnější dokazování viny ale nestačí k odsouzení a potrestání. Podle Platonova Prótagory sám Zeus vydal zákon: „ten, kdo není schopen mít podíl na studu a spravedlnosti, má být vymýcen jako nákaza obce“. Podle I. Kanta je přičetnost nezbytnou podmínkou lidské svobody ve společnosti, která právě prisouzením viny a trestem tuto svobodu uznává. V uvedených souvislostech lze spatřovat význam a přínos spolupráce psychologů s duchovními, kdy společným působením na viníka mohou přispět nejen k vyrovnání pachatele se spáchaným trestným činem, ale mohou i významně přispět k jeho resocializaci.

Hlavním úkolem psychologa při práci ve věznicí je monitoring a ovlivňování psychohygienické a psychosociální situace, tzv. dynamické bezpečnosti. K tomu je nezbytné provádět diagnostická šetření, poradenství a terapii.

Role duchovního spočívá mimo jiné v probuzení svědomí, vyrovnání viníka s vinou, jeho pokáním, v uspořádání životních hodnot a v neposlední řadě nalezení smyslu života.

Duchovenská péče a psychologická péče jsou v mnohém příbuzné, jejich kombinace může být velmi nosná, ale nikdy nemůže jedna nahradit druhou! Každá se totiž zabývá specifickou stránkou člověka a nelze se domnívat, že psychologie může plně nahradit teologii a teologie psychologii. Spolupráce mezi duchovními a psychology může vést k zefektivnění jak práce tzv. outdoor (aneb při mimořádných událostech), tak i k fungování týmu, průběžného vzdělávání a jeho psychohygieně.

Přes skutečnost, že trest je záměrná újma způsobená provinilci, že trest musí bolet, protože pouze v bolesti se může ze špatného, pokaženého, vlastním úsilím vytvořit nové, lepší, je nezbytné myslet i na to, že potrestaný se jednou vrátí do společnosti, ve které bude dále nějakým způsobem fungovat. Z tohoto důvodu je nezbytné vytvořit předpoklady pro jeho opětovné zařazení do „svobodné“ společnosti. Je nezbytné se zabývat otázkou vyrovnání se pachatele s trestným činem.

„Soudobé české vězeňství potřebuje důkladně rozpracovat problematiku viny, jejího přijetí odsouzenými ve výkonu trestu odnětí svobody a promítnutí tohoto očištného aktu především do další práce na sobě samém. Duchovní služba se svým specifickým způsobem na řešení úkolu teoreticky i prakticky podílí. Její zásluhou je, že ke spolupráci na tomto „neoraném poli“ vytrvale motivuje (např. na společných tematických seminářích, ale zejména dobrými osobními kontakty a neformální spoluprací v jednotlivých věznicích) i další partnery – psychology, speciální pedagogy, vychovatele, a to při plném respektování jejich postojů a přístupu.“²⁸

²⁸ BAJCURA, L. *Vina a viník z pohledu vězeňského specialisty a duchovního*. In *Otázka přijetí viny jako součást resocializačního procesu*. 1999

Spolupráce psychologů a duchovních je nezbytný předpoklad vyrovnání se pachatele s trestným činem. V odborné literatuře se uvádí²⁹, že toto vyrovnání lze učinit ve třech krocích nazývaných algoritmus výkonu trestu:

první krok: probudit SVĚDOMÍ, tj. uvědomit si hanebnost, nehumánnost a protiprávnost spáchaného trestného činu,

druhý krok: přijmout VINU, tj. odpovědnost za zločin a z něj vyplývající praktické důsledky a povinnosti,

třetí krok: realizovat POKÁNÍ, tj. činy, nikoli hezké řeči, plané sliby, vzletné fantazie, a to ve dvou rovinách: první je narovnání zločinem narušených vztahů s obětí, případně pozůstalými (omluva + dlouhodobé zasílání přiměřených finančních částek), druhý je reintegrace (znovuzačlenění) do svobodné společnosti.

SVĚDOMÍ + VINA + POKÁNÍ = NAROVNÁNÍ + REINTEGRACE

Narovnání mezi pachatelem a obětí (mediace v trestních věcech) - může probíhat u již odsouzených, ale také u ještě neodsouzených pachatelů:

za přítomnosti mediátora (zprostředkovatele) osobní setkání oběti s pachatelem, možnost z očí do očí vyjádřit negativní emoce, dochází k abreakci (uvolnění emočního napětí) X pachatel se může lépe vcítit do situace oběti, výsledkem je dohoda o náhradě škody, pachatel nemusí být odsouzen k trestu, vhodné jen u vybraných pachatelů (ne osob se specifickými poruchami osobnosti, tj. psychopatů) některých trestných činů (ne nejzávažnějších), důležitou podmínkou úspěchu je dobrý mediátor.

Mezi zaměstnanci VS ČR stoupá od 90. let podíl lékařů, psychiatrů, sociálních pracovníků, vychovatelů – terapeutů, pedagogů volného času, speciálních pedagogů, psychologů a dalších odborných profesí, včetně

²⁹ HÁLA, J. (2011): Prolegomena k penologii, www.sweb.cz/penologie.hala

duchovních různých církví sdružených kolem Ekumenické rady církví. Zejména psychologové působící ve vězeňství v této týmové práci plní svoji nezastupitelnou úlohu, a to v těsné návaznosti na rozvíjení penitenciární psychologie.

Problematikou zdravého způsobu života se zabývá hygiena. V komplexu specializovaných oborů této vědní disciplíny se oblastí psychického zdraví zabývá psychohygiena. Ta zkoumá faktory udržování, prohlubování, případně znovunacházení psychického a psychosomatického zdraví, a to jak v různých fázích a situacích ontogeneze, tak i v odlišných oblastech lidského života. Jednou z těchto oblastí je bezpochyby i vězeňství s jeho velmi specifickou psychohygienickou problematikou

Penitenciární psychohygiena může být v podmínkách vězeňství definována jako integrující se soubor dobře podložených pravidel, rad a doporučení zaměřených především na uchování případně i zlepšení psychického zdraví vězňených osob. Penitenciární psychohygiena je ale také vědní obor, který se postupně formuje především v kvalitativní výzkumné činnosti, zmiňovaných specialistů nezbytně doprovázející jejich každodenní klinickou práci s konkrétními klienty. Specializované výzkumné sondy jsou v této oblasti zatím spíše jen ojedinělé, realizované převážně terénními pracovníky, případně jejich studenty v rámci diplomových prací. Na skutečné vědecké výzkumy středního a vyššího rozsahu se teprve, bohužel čeká.

Díky neustálého zlepšování penitenciární psychohygieny se očekává velké zlepšení v rámci „Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015“, ve které se předpokládá přebudování Institutu vzdělávání VS ČR na Penologický institut, v němž by bylo integrováno vzdělávání vězeňského personálu s penologickým výzkumem, a tím pádem i penitenciární psychohygienu.

Penitenciární psychohygienu můžeme rozdělit do pěti základních oblastí: ³⁰

- Optimalizace vězeňského prostředí
- Vztahy mezi vězni
- Zacházení s vězni
- Práce s rodinami vězňů
- Péče o vězeňský personál

³⁰ HÁLA, J. *Bolest a naděje vězení*. Praha : Triton, 2007. ISBN 978-80-73-87013-3, s. 32

5 Příprava odsouzeného na propuštění z výkonu trestu

V rámci programu zacházení se pro odsouzeného nejméně tři měsíce před propuštěním vytvářejí podmínky pro jeho samostatný způsob života.

Příprava odsouzeného na propuštění spadá do fáze před uplynutím doby trestu stanovené v pravomocném rozhodnutí soudu nebo před eventuálním podmíněným propuštěním odsouzeného. Může nebo nemusí významně ovlivnit, jak propuštění odsouzení na svobodě obstojí před zákonem a jak se jim podaří zařadit se do společnosti.

Příprava odsouzených na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody je jednou z priorit státní strategie prevence kriminality a důležitým úkolem VS ČR.

Příprava odsouzených na propuštění z výkonu trestu před podmíněným propuštěním

Odsouzený má právo po polovině vykonaného trestu (pro trestné činy vyjmenované v § 62 TZ platí dvě třetiny, u doživotí po 20 letech) žádat o podmíněné propuštění. Zákon sice nikde nestanovuje povinnost přípravy odsouzeného, nicméně zejména u dlouhodobých trestů (nad 5 let) je třeba minimalizovat riziko opětovného selhání. Pravděpodobnost rizika selhání může hrozit zejména v případě, kdy se odsouzený podmíněně propuštěn bez předpropouštěcí přípravy náhle ocitá na svobodě. Odsouzení s dlouhodobými tresty tvoří zhruba kolem 20 % z celkového počtu odsouzených. Metodický list ředitele odboru výkonu vazby a trestu GŘ VS ČR č. 23/2007 předpokládá dle čl. 6 odst. 2 umístování zvláště takovýchto odsouzených do výstupních oddělení před podmíněným propuštěním. Je třeba předvídat dle předchozího průběhu výkonu trestu, u kterých odsouzených je pravděpodobnost podmíněného propuštění vyšší, kteří případně spolupracují s Probační a mediační službou, a ty do výstupních oddělení umísťovat. I přes určitou legislativní nepružnost

ohledně propouštění odsouzených a problém, kdy přesně odsouzeného do výstupního oddělení zařadit a případně vyřadit, je téměř nemožné, aby odsouzení vycházeli z věznic do společnosti po dlouhých letech strávených ve vězeňských podmínkách bez jakékoliv přípravy.

Příprava odsouzených na propuštění před skončením trestu a příprava odsouzených neumístěných do výstupních oddělení

Odsouzeným neumístěným do výstupních oddělení je nejméně tři měsíce před koncem trestu aktualizován program zacházení se zaměřením na přípravu na propuštění. Základem aktualizace je řešení individuálních potřeb odsouzených, jako je ubytování, doklady, práce apod. Podstatnou aktivitou je sociálně právní poradenství, které pokrývá tyto potřeby odsouzených, v součinnosti se státními a nestátními institucemi. V rámci pedagogicko-psychologického poradenství se řeší problémy v oblasti komunikace, sociálních vazeb, využívání volného času, současných trendů ve společnosti aj. Velmi záleží na konkrétní nabídce věznice a aktivitě odsouzených spolupracovat. Je faktem, že ve fázi před propuštěním motivace odsouzených spolupracovat, pokud zrovna nemusejí řešit nějaký akutní problém, rapidně klesá. U odsouzených, kteří se nezapojili do aktivit v průběhu výkonu trestu, k tomu před koncem nejspíš ani nedojde.

Příprava odsouzených ve věznicích s dohledem a ve zvláštních odděleních vazebních věznic pro výkon trestu

Odsouzení vykonávající trest ve věznicích s dohledem a v malých odděleních ve vazebních věznicích jsou vybraní, většinou pracovní zařazení, mnozí s volným pohybem uvnitř nebo mimo věznici, a v zásadě bezproblémoví. Vzhledem ke skladbě odsouzených, kratším trestům a charakteru těchto zařízení lze konstatovat, že příprava na propuštění se realizuje v průběhu výkonu trestu,

odsouzení pracují, jsou postupně zařazováni do extramurálních aktivit, posilují rodinné a sociální vazby mimo věznic.

Programy zacházení se zaměřují mimo jiné na přípravu odsouzených na plynulý přechod do občanského života. Ve finální fázi výkonu trestu je činnost s odsouzenými zintenzívněna a program zaházení standardně aktualizován v souladu se zákonem.

Příprava odsouzených umístěných do výstupních oddělení

Problematika umístování odsouzených do výstupního oddělení souvisí s podmínkami věznice. S tím, jaká je kapacita, umístění oddělení, vybavenost, kvalita programů a úroveň zacházení. Záleží na nabídce věznice, což má souvislost s tím, zda odsouzení chtějí či nechtějí být do výstupního oddělení zařazováni. Situace někdy ztěžují sami odsouzení, kteří nechtějí měnit stávající kolektiv, a působení personálu. Také motivace před koncem trestu pracovat na sobě či řešit problémy má silně klesající tendenci. Takové odsouzené nelze do výstupního oddělení zařazovat. I kdyby se některá věznice o to pokoušela, opětovně se ujišťuje o tom, že takový odsouzený se snaží spácháním kázeňského přestupku či stížností dozorovému státnímu zástupci dosáhnout vyřazení. Zacházení s odsouzenými, kteří nechtějí spolupracovat, nemají zájem o nabízené aktivity a nabourávají skupinovou atmosféru, je potom kontraproduktivní a nemá valný smysl. Takové problémy musí většina vězňů řešit čas od času ve větší míře.

Lze konstatovat, že výstupní oddělení ve věznicích fungují v rámci svých možností vcelku obstojně, zpravidla jsou vyčlenění pracovníci (nejčastěji vychovatel nebo speciální pedagog), kteří mají chod oddělení na starosti spolu s týmem částečně vyčleněných pracovníků (psycholog, sociální pracovník, vychovatel-terapeut, pedagog volného času), cílené aktivity programu jsou zpracovány a vesměs plněny. Většina oddělení je materiálně vybavena, zejména co se týká místnosti pro sebeobslužné aktivity (kuchyňka, prádelna),

a spolupracuje na slušné úrovni s místními státními, církevními nebo neziskovými organizacemi.

Program zacházení ve výstupním oddělení se skládá z těchto oblastí:

- Komunitní setkání odsouzených – zpravidla probíhá 1x týdně. Tato společná setkání odsouzených s příslušnými zaměstnanci mají za účel vyhodnotit předchozí období, řešit aktuální problémy, projednat připomínky zúčastněných osob a seznámit s programem na stávající období, s cílem vést odsouzené k samostatnosti a odpovědnosti v rozhodování a k aktivnímu podílu na dění v oddělení.
- Sebeobslužná činnost – záměrem je v co největší možné míře narušit návykový způsob života. Odsouzení si upevňují návyky potřebné v každodenním životě, osvojují si základní dovednosti v pravidelné přípravě jednoduchých jídel a stolování. Starají se o oblečení - perou si, žehlí. Pod dohledem mohou provádět i drobné údržbářské práce, včetně malování a výzdoby ložnic atd. Součástí aktivity je také seznámení odsouzených se základy etiky a společenského chování.
- Sociální poradenství – spočívá především v metodické a odborné pomoci odsouzenému řešit jeho sociální problémy (zaměstnání, ubytování), zajistit kontakty s obecními úřady, úřadem práce, azylovým domem, společenskými organizacemi, církvemi atd. Jsou organizovány besedy se zástupci státních i nestátních institucí se zaměřením na problematiku života po propuštění z výkonu trestu. Poradenství je dále zaměřeno na seznamování s platnými právními předpisy, zajištění platných osobních dokladů a nácvik právních dovedností, včetně vyplňování formulářů a tiskopisů a sepsání životopisu. Je realizován Výcvikový program pro nezaměstnané, a to minimálně v rozsahu šesti skupinových setkáních po dvou vyučovacích hodinách.

- Psychosociální poradenství a vzdělávací činnost je zaměřena především na:
 - Pomoc při řešení konkrétních situací a problémů odsouzených
 - Prohloubení vztahu odsouzeného k rodině
 - Seznamování s aktuální politickou, hospodářskou a kulturní situací v České republice a s posledními politickými změnami
 - Praktický nácvik psychosociálních (komunikativních) dovedností, zvládání prvních okamžiků a dní po propuštění
 - Problematiku samostatného způsobu života po propuštění z výkonu trestu, orientace v prostředí
 - Posilování volných vlastností se zaměřením na nekriminální jednání

- Pracovní činnost – odsouzení jsou vedeni k rozvíjení a upevňování základních pracovních návyků formou pracovního zařazení ve věznici nebo formou terapie

- Zájmová činnost – nabídka zahrnuje zejména aktivity zaměřené na relaxační a uvolňovací techniky. Odsouzení se mohou věnovat sportovní, výtvarné, pracovní činnosti atd., s využitím vybavení umístěného přímo ve výstupním oddělení nebo v ostatních prostorách ve věznici vyhrazených pro zájmovou činnost.

- Extramurální aktivity – pracovní tým plánuje pro odsouzené pravidelné společné i individuální extramurální aktivity. Odsouzeným se umožní v souladu se zákonem, vyhláškou, s plněním programu zacházení a na základě individuálního vyhodnocení rizik využívat těchto aktivit zejména k podpoře praktického nácviku sociálních dovedností mimo věznici: vyřídit si osobní záležitosti na úřadě, provést nákup, zvládnout dopravní situaci, navštívit kulturní akci, založit si e-mailovou adresu, posílit rodinné vztahy apod. Účelem je, aby se odsouzený individuálně anebo ve skupině se

zaměstnancem dostal do kontaktu s prostředím, situacemi a lidmi mimo věznici.

Odsouzení mají zřetelně stanoveno, které aktivity v rámci aktualizovaného programu zacházení jsou pro ně povinné, přičemž základem pro všechny odsouzené jsou sebeobslužné činnosti, sociální poradenství zaměřené na zvládnutí úskalí přechodu na svobodu a podle vyhodnocení rizik a podmínek věznice extramurální aktivity.

Zaměstnaní odsouzení se z důvodu pracovního vytížení nezúčastňují všech řízených aktivit programu zacházení. Nezaměstnaní odsouzení se těchto aktivit naopak účastnit musí. Tým výstupního oddělení u nich musí zajistit ty aktivity, které jim pomohou předvídat úskalí přechodu do občanského života a poskytnou jim možnost získání potřebných praktických informací a dovedností pro celkovou orientaci v souladu se zákonem. Nezaměstnaní odsouzení se zúčastňují řízených aktivit programu zacházení zpravidla nejméně 21 hodin v týdnu.

Nedílnou součástí celého procesu je též spolupráce se všemi organizacemi a institucemi, které se na postpenitenciární péči podílejí, aby tato činnost byla efektivní a předchozí úsilí VS nebylo zbytečné. VS se zaměřuje na umístování vhodných odsouzených v rámci intenzivnějšího zacházení do výstupních oddělení dle § 74 zákona o výkonu trestu zpravidla 6 měsíců před koncem trestu a dále na finální fázi výkonu trestu, kdy se dle § 41 odst. 4 zákona o výkonu trestu pro všechny ostatní odsouzené vytvářejí podmínky pro jejich pozdější samostatný způsob života. Výstupní oddělení mají být zřízena podle zákona ve všech typech věznic, nicméně rozdíly zde existují. Ve věznicích s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou jsou výstupní oddělení zřízena, výkon trestu odsouzených pracovně zařazených ve věznicích s dohledem a ve vazebních věznicích má odlišnou formu, protože zde probíhá příprava odsouzených

na propuštění téměř nepřetržitě. Integrovaná péče o odsouzené, zaměřená na přípravu na propuštění, se tedy v podstatě prolíná celým výkonem trestu.

Bez propojení s organizacemi a institucemi, které se podílejí na postpenitenciární péči, zůstane reintegrace odsouzených jen na půli cesty a předchozí práce a úsilí VS ČR přijde zbytečně vniveč. Pozitivním krokem je spolupráce věznic s partnerskými organizacemi, které se podílejí na zvyšování kvalifikace a dovedností odsouzených před propuštěním, ti by se po propuštění měli za jejich asistence pokusit o úspěšný vstup na trh práce.

Co se týče priorit VS ČR v oblasti zacházení s pachateli trestných činů, VS ČR usiluje a bude usilovat zejména o posilování prevence recidivy kriminálního chování osob vykonávajících nepodmíněný trest odnětí svobody, osob držených ve vazbě a v případě přijetí příslušné právní úpravy i v zabezpečovací detenci, a to tak, že klade důraz na:

1. zacházení s mladistvými a mladými vězni, včetně jejich vzdělávání a zaměstnání,
2. rozšiřování diferencovaného výkonu trestu odnětí svobody ve specializovaných odděleních pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti a chování způsobenou užíváním psychotropních látek, pro výkon trestu odsouzených s mentální retardací a pro výkon trestu odsouzených trvale pracovně nezařaditelných,
3. realizaci přípravy odsouzených na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody,
4. vytvoření nových metod práce s pachateli, kteří byli odsouzeni za trestné činy násilí na dětech,
5. zajištění výkonu ochranných léčeb v ústavní formě během výkonu trestu odnětí svobody,
6. zajištění výkonu nového ochranného opatření – zabezpečovací detence.

Při realizaci programů přípravy odsouzených na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody dochází k posilování spolupráce VS ČR a Probační a mediační služby, obě instituce vyvíjejí společné úsilí k začleňování pachatelů zpět do společnosti, k podpoře obětí trestné činnosti, k prevenci kriminality a ochraně společnosti.

V některých věznicích České republiky se realizují projekty, které jsou využívány v rámci Evropských sociálních fondů.³¹

³¹ Sborník z konference „Z vězení venku“. 2007. ISBN 978-80-254-1056-1, s. 5-7

PRAKTICKÁ ČÁST

6 Popis dotazníkového šetření

Výzkum jako takový se stal vědní disciplínou, se kterou se setkáváme na každém kroku v běžném životě. Přičemž se nejedná pouze o technické a přírodní vědy, jak tomu bylo dříve, ale v čím dál větší míře také sociálně vědní obory, které se zabývají nejrůznějšími otázkami psychologie, pedagogiky apod. Odlišnost analýz při každodenních situacích od systematického - vědeckého výzkumu je v určitých pravidlech sběru, analýzy a způsobů výstupů.

Výzkum obecně znamená proces vytváření nových poznatků, kde jasně daná činnost je vedena snahou zodpovědět na výzkumné otázky a přispět k rozvoji daného oboru oblasti výzkumu.

Výzkum má 5 základních funkcí: Exploraci, popis, explanaci, predikci a ovlivňování věcí v našem světě.

Z časového pohledu můžeme rozdělit výzkum na následující kroky:

Příprava výzkumu – představuje vydefinování oblasti výzkumu, vymezení problému, nastavení účelu výzkumu a výzkumné otázky. Vše v souladu se zvolenou základní strategií – metodologií.

Plán výzkumu – představuje nejdůležitější část, jelikož zde se zvažuje a navrhuje zkoumaný vzorek (koho budeme oslovovat a s kým budeme pracovat-pozorovat), podrobnosti způsobu provedení, časové a místní určení, přičemž výsledkem je jasná písemná podoba včetně formuláře dotazníku.

Provedení výzkumu – představuje vlastní sběr dat, jejich zpracování a vyhotovení analýzy. Podrobnosti závisí a liší se od zvolené metodologie.

Zpráva, výsledek výzkumu – představuje završení celé činnosti, kde výsledné zpracování závisí na zadání, to znamená použití pro budoucnost.

Pochopení kvantitativního a kvalitativního výzkumu, jejich základních vlastností a vztahů mezi nimi je důležitým předpokladem pro pochopení jakékoliv výzkumné činnosti.

KVANTITATIVNÍ VÝZKUM

– je z historie prvotním a nejužívanějším způsobem přístupu při zpracovávání lidského chování s předpokladem, že ho do jisté míry můžeme měřit a předpovídat. Základem je zajištění co největšího náhodného sběru dat, kde následně tyto data analyzujeme statistickými metodami s cílem je popsat, případně ověřovat a vyhodnocovat vzhledem k představám a ověřování jejich pravdivosti.

Přednosti:

- Testování a validizace teorií
- Lze zobecnit na populaci
- Výzkumník může konstruovat situace a prokazovat příčina – účinek
- Relativně rychlý a přímočarý sběr dat
- Poskytuje přesná, numerická data
- Relativně rychlé analýzy dat – využití PC
- Výsledky jsou relativně nezávislé na výzkumníkovi
- Je užitečný při zkoumání velkých skupin

Nevýhody:

- Kategorie a teorie použité výzkumníkem nemusí odpovídat lokálním zvláštnostem
- Výzkumník může opominout fenomény, protože se soustřeďuje pouze na určitou teorii a její testování a ne na rozvoj teorie.
- Získaná znalost může být příliš abstraktní a obecná pro přímou aplikaci v místních podmínkách. Výzkumník je omezen reduktivním způsobem získávání dat.³²

KVALITATIVNÍ VÝZKUM

- je někdy chápán jako doplněk kvantitativního výzkumu, někdy jako zcela samostatnou na přírodovědných základech postavenou vědou. Základem je práce výzkumníka přímo v terénu kdy základní téma a otázky se v průběhu mohou pružně upřesňovat nebo doplňovat a také výzkumník během opakujících se cyklů své domněnky a závěry přezkoumává a okamžitě analyzuje.

Přednosti:

- Získává podrobný popis a vhled při zkoumání jedince, skupiny, události, fenoménu
- Zkoumá fenomén v přirozeném prostředí
- Umožňuje navrhovat teorie
- Dobře reaguje na místní situaci a podmínky
- Hledá lokální příčinné souvislosti
- Pomáhá při počáteční exploraci fenoménu

³² HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha : Portál s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7367-485-4, s. 47

Nevýhody:

- Získaná znalost nemusí být zobecnitelná na populaci a do jiného prostředí
- Je těžké provádět kvantitativní predikce
- Je obtížnější testovat hypotézy a teorie
- Analýza dat, jejich sběr, jsou často časově náročné etapy
- Výsledky jsou snadněji ovlivněny výzkumníkem a jeho osobními preferencemi³³

V mé diplomové práci se k výše uvedenému rozboru, situaci ve věznicích a jejich možnostech ve vztahu k duchovním aktivitám **zvolila jednoznačně forma kvalitativního výzkumu.**

6.1 Cíl šetření a body dotazníku

Nejen cíl šetření a jeho jednoznačná definice, ale také formulace jednotlivých otázek dotazníku se tvořili během 3 měsíců mých návštěv ve věznicích a pomocí intenzivních hovorů s kaplany.

Na začátku byla má snaha si nejdříve odpovědět na 2 základní otázky: co to je duchovní péče a jaký má vliv na odsouzené. Má prvotní představa byla, že se jedná o práci kaplanů, kteří pomocí bohoslužeb a rozhovorů s vězni šíří víru v Boha a následně v sebe sama. Také jsem předpokládala, že současně má jejich práce výchovný efekt, tzn., že vedou vězně k tomu, aby se stali lepšími a začali přemýšlet nad svým jednáním.

³³ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha : Portál s.r.o., 2008. ISBN 978-80-7367-485-4, s. 50

Výsledkem těchto mých úvah, konzultací a přítomnosti v prostředí odsouzených je následující definice cíle výzkumu:

Získat informace o účelnosti duchovního vzdělávání a výchovy (pastorační činnost), která je zaměřena na osoby, které jsou ve výkonu trestu odnětí svobody.

Dílčím cílem je vyhodnocení efektivity pastorační činnosti v širším kontextu.

Následně jsem vydefinovala 10 otázek - bodů dotazníku, které jsou uvedené v příloze A – Dotazník.

6.2 Sběr dat a charakteristika vzorku

Za účelem sběru dat a získání osobních zkušeností s vězeňským prostředím jsem navštěvovala dvě věznice. Věznici Ostrava – Heřmanice a Věznici Praha – Ruzyně. Obě zařízení jsem navštěvovala po dobu 3 měsíců a to v období od října do prosince 2011 a to 1x týdně.

Věznice Ostrava – Heřmanice

je věznice typu C (s ostrahou), zbytek tvoří kategorie B (s dozorem). Celkem k 31.1.2012 v této věznici vykonávalo 962 vězňů výkon odnětí svobody z toho je 812 mužů v ostraze a 150 mužů v dozoru. Oficiálních bohoslužeb Církve bratrské, které probíhají 2x do týdne pod vedením vězeňského kaplana, se zúčastňuje od 5 do 10 vězňů. Celkově za rok se Bohoslužeb zúčastní cca 1500 odsouzených.

Vlastní návštěvní den spočíval:

ve společné Bohoslužbě (cca 2 hodiny) jejíž základní součástí bylo:

Vyznání víry a hříchů (odpuštění sobě i jiným), vykořenit tím negativní orientaci na pocit křivdy a touhu po pomstě)

Otčenáš a čtení z Písma (kromě duchovního čte i odsouzený)

Kázání

Obřad se prokládal zpěvem a hudbou.

Individuální rozhovory s vězni (cca 1 hodina)

Konzultace s kaplanem a rozbor aktuálních informací (cca 2h)

Věznice Praha – Ruzyně

je jednou z nejstarších vazebních věznic v České republice. Jsou zde umístěny osoby především muži, ženy a mladiství za účelem vazby. Vazební věznice má kapacitu 536 osob. Součástí této věznice je oddělení pro výkon trestu s dozorem, jehož oddělení má kapacitu 300 osob. Součástí věznice je také objekt v Praze 6 – Řepích, kde může vykonávat výkon trestu s dozorem a dohledem až 56 odsouzených žen. K 31. 1. 2012 zde bylo celkem 785 obviněných, z toho 328 mužů a 30 žen. Odsouzených bylo celkem 427.

V tomto zařízení pro odsouzené probíhají pod vedením vězeňského kaplana Církve Evangelické několikrát do týdne duchovní aktivity. V době mé praxe tyto aktivity probíhaly 2x týdně. Těchto aktivit se zúčastnilo od 3 do 9 odsouzených. Během roku navštíví odsouzení 2 Vánoční a 2 Velikonoční Bohoslužby. Ročně se těchto aktivit zúčastní kolem 1980 odsouzených.

Vlastní návštěvní den spočíval:

ve společných duchovních aktivitách vedených v ekumenickém duchu prokládaných četbou z Bible, zpěvem a modlitbami (cca 2 hodiny)

Individuální rozhovory s vězni (cca 1 hodina)

Konzultace s kaplanem a rozbor aktuálních informací (cca 2h)

Na posledních návštěvách obou věznic po dohodě s kaplany byl vězňům předložen anonymní dotazník, který je přílohou této diplomové práce.

Následně další dva měsíce probíhaly individuální konzultace a e-mailová komunikace s oběma kaplany kde se analyzovaly a vyhodnocovaly nejen dotazníky, ale celkově duchovní péče a zpracování této diplomové práce.

Prostředí obou věznic je pro návštěvníka a tím i pro odsouzené zejména svým vzhledem a vybavením opravdu velice silné, co do pocitů. Asi první dojmy, které se každému vybaví lze shrnout do následujících slov: pevnost, středověk, chlad, tma, bolest a utrpení. O to zajímavější bylo zjištění, že také prostory pro práci duchovních jsou ve stejné atmosféře.

6.3 Zpracování údajů a interpretace

Celkově bylo ve věznici Ostrava – Heřmanice vyplněno 7 dotazníků a ve věznici Praha – Ruzyně 6 dotazníků. Celkem to je 13 dotazníků, se kterými se dále pracovalo. Tyto počty odpovídají průměrnému počtu návštěv na jednotlivých duchovních aktivitách. Dotazovaní respondenti mnohdy zvolili vícečetnou odpověď, tudíž počet odpovědí na některé otázky nesouhlasí s počtem dotazníků, ale převyšuje ho.

Věk:

Dotazníky vyplnili odsouzení ve věku od 27 do 41 let.

Věková skupina odpovídá procentuálně nejčastěji vězněným osobám. Zároveň je zajímavé zjištění, že to jsou lidé v nejproduktivnějším věku, tudíž ve věku, kdy se snaží něčeho dosáhnout, poměřovat se s jinými a tudíž uspět ve společnosti, dle měřítek a parametrů jak je společnost nastavila.

1. Otázka: Jste věřící?

všichni odsouzení odpověděli ANO

Zcela odpovídá předpokladu, že lidé, kteří navštěvují tyto aktivity, tak již jsou věřící v jakémkoliv slova smyslu. Setkala jsem se i s lidmi, kteří na tyto aktivity přišli ze zvědavosti, přičemž jejich hlavní pohnutkou bylo zpestření dne aspoň na dvě hodiny. Někteří však poté začali navštěvovat duchovní aktivity pravidelně, protože tam našli něco, čemu možná nerozuměli, ale bylo jim v přítomnosti kaplana „příjemně“. Každopádně někteří lidé nevstoupí do kaple z důvodu, že by sklidili posměch a opovržení většiny.

2. Otázka: Co si představujete pod pojmem víra?

6 odsouzených odpovědělo „ ostatní “

5 odsouzených odpovědělo „ v něco všeobecného “ (universum, vyšší moc)

3 odsouzení odpověděli „ v sebe sama “

1 odsouzený odpověděl „ různé druhy náboženství “

Výsledkem je skutečnost, že pokud lidé už věří, tak zhruba polovina dotázaných to uvedlo jako „ostatní“ a pak to má spojené s Bohem nebo Ježíšem. Následně to je jeho zmrtvýchvstání a odpuštění hříchů. Zhruba druhá polovina dotázaných to má stále s něčím co je neuchopitelné, neviditelné. Tři dotázaní, kteří zvolili odpověď „v sebe sama“ se mi jeví jako pevní a již „stabilizovaní“.

3. Otázka: Co si představujete pod pojmem duchovní péče?

8 odsouzených odpovědělo „ návštěva kostela, mešity, bohoslužby dle konkrétního náboženství “

5 odsouzených odpovědělo „ meditace, ponoření se do sebe sama, forma četby apod. „

4 odsouzených odpovědělo „ jiné formy “

Žádný z odsouzených neodpověděl „ jóga, cvičení “ ani „ návštěva psychologa, psychiatra “

Ve věznici se představa o duchovní péči jakoby konkretizuje na návštěvu duchovních aktivit tzn. rozhovor s kaplanem nebo účast na skupinových duchovních aktivitách. To taky znamená, že duchovní péči očekávají především od někoho jiného. To že 5 dotázaných odpovědělo „meditaci“ je zřejmě dáno tím, že oproti běžnému životu venku, jsou ve vězení nuceni být na cele jen sami se sebou, a tudíž začnou nad sebou přemýšlet, jdou do hloubky sebe sama, začnou „meditovat“. Ale také výsledek tohoto bodu vypovídá o tom, že každý to má „jinak nastaveno“, každému může „pomoci“ něco jiného, každý vnímá něco jiného. To že nikdo z dotázaných neodpověděl „jóga, psycholog apod.“ bych přisoudila tomu, že podvědomě tuší rozdíl mezi duchovní péčí a péčí o duši.

4. Otázka: Kolik hodin věnujete duchovní péči?

6 odsouzených uvedlo 1 hod denně

2 odsouzení uvedli 3 hod denně

2 odsouzení uvedli 1 hod týdně

1 odsouzený uvedl 2 hod denně

1 odsouzený uvedl 4 hod denně

1 odsouzený uvedl 5 hod denně

1 odsouzený uvedl 2 hod týdně

To, že polovina odpověděla 1 hodinu denně, odpovídá vězeňskému režimu i mým poznatkům během návštěv.

5. Otázka: Chcete skutečně svůj dosavadní způsob života změnit?

10 odsouzených uvedlo ANO

3 odsouzení uvedli NE

Určitě záleží, jestli odpovídali z pohledu zákonů, nebo sebe sama. Dá se předpokládat, že by chtěli být jiní jako lidé, jako kaplan, ze kterého to i vnímají. Následně pak to pro ně znamená, že nebudou mít problémy i se zákonem. Dotázaní, kteří uvedli ve svém dotazníku jako odpověď „NE“ nemusí znamenat, že by chtěli pokračovat ve svém dřívějším životě a dostat

se opět do vězení. Naopak to může znamenat, že pochopili svou chybu, přijali trest a již dělají vše proto, aby se nedostali zpět do vězení. U některých však tato změna může v reálném životě být potlačena natolik, že ji za branami vězení neustojí a přes veškerou snahu se opět vrací zpět.

6. Otázka: Na koho spoléhám, když mám problém?

10 odsouzených odpovědělo „ na Boha „

4 odsouzení odpověděli „ na ostatní „

3 odsouzení odpověděli „ na sebe „

To že většina spoléhá na Boha, ještě neznamená, že to je dobré nebo špatné, protože záleží, co si pod tímto pojmem představují. Můj dojem ze setkání je, že to dosouzení vnímají, jako něco neuchopitelného z čeho mají podvědomý strach jako z reálného učitele, otce, nebo někoho kdo je pozičně nad nimi. Mnoho lidí může spoléhat na ostatní a odsouzení již zjistili, že to jim nepomohlo. Každý ve svém životě, ale hledáme způsob jak si pomoc v obtížných situacích a tak hledáme a vysíláme signály do okolí a tím i potkáváme lidi, kteří nám mohou něco říci a být nám v daný okamžik nápomocni. Důležité ale je, jakou pomoc hledáme, přičemž odsouzení již hledají duchovní pomoc jako poslední instanci.

7. Otázka: Definujte strach.

7 odsouzených odpovědělo „ strach ze smrti „

6 odsouzených odpovědělo „ strach z Boha „

3 odsouzení odpověděli „ jiný „

1 odsouzený odpověděl „ strach z lásky „

Jedná se jednoznačně o vnitřní strachy, které si dotázaní pokud jsou na svobodě ani neuvědomují. Registrují jen zákon, který doufají a věří, že mohou obejít a přechytračit. Ve věznicí jsou ale najednou konfrontováni se svými vnitřními strachy, poněvadž je najednou někdo zbavil svobody a jsou v prostředí, kde už si nemohou dělat, co chtějí a kdy chtějí. Čas ztratil význam a prostor cely

je stále stejný. A přesně tady je důležitá přítomnost kaplanů, prostřednictvím kterých se snaží najít cestu. Důležité je, že ti kteří vyplňovali dotazník a docházejí na duchovní aktivity, hledají způsob, jak z toho ven, i když z odpovědí vyplývá, že zatím neví, co to obnáší a jak s tím pracovat.

8. Otázka: Definujte štěstí.

5 odsouzených napsalo v různé podobě „ Ježíš Kristus „

5 odsouzených nemělo žádnou definici

3 odsouzení napsali jiné nenáboženské definice

Mou představou během návštěv bylo, že většina napíše, že štěstí je být zdravý, mít rodinu, mít dostatek přátel, na které se může spolehnout. Výsledkem ale pro polovinu dotázaných je „nalezení Ježíše Krista“ a druhá polovina se nevyjádřila. Dle mého názoru to vypovídá o tom, že odsouzení v situaci, ve které se ocitli, řeší sebe sama ve své hloubce a podstatě. Kaplani a jednotlivé náboženství jim v tomto okamžiku dávají pomocnou ruku, nabízejí řešení a tím je otvírají a uklidňují. Ale pak dotázaní jsou jakoby schopni se jen odkazovat na Ježíše Krista aniž by věděli, co to obnáší.

9. Otázka: Jak jste dospěl ke své víře?

8 odsouzených odpovědělo „ pomocí někoho „

6 odsouzených odpovědělo „ jinak „

1 odsouzený odpověděl „ sám „

Nejzajímavější je poznatek, že všech 8 dotázaných odpovědělo, že ke své víře dospělo pomocí kaplana. Za těchto okolností je to zřejmé a chvályhodné neboť se zde potvrzuje význam duchovní péče ve věznicích a zejména konkrétního kaplana. Pro odsouzené je velmi důležitý přístup vězeňských kaplanů, protože jim dávají možnost najít dobro v sobě a tím si odpovědět na všechny své strachy a otázky, které najednou ve vězení musí řešit.

10. Otázka: Živí vás vaše víra, dává vám sílu a ukazuje vám jak být lepší?

Všech 13 odsouzených odpovědělo ANO

To že všichni dotázaní, kteří jsou ve vězení, a prostřednictvím duchovních aktivit a svého kaplana mají snahu o změnu svého chování, jednání a vykřesat ze sebe to dobré je krásným zadostiučiněním. Vězeňští kaplani jsou pro ně symbolem dobra a jsou určitým spojením mezi Bohem, jimi a realitou. Právě ta jejich snaha najít odpovědi na otázky kterým nerozumí, které jsou jakoby „mezi nebem a zemí“ a které jim pouze kaplan pomáhá najít je tím bezprostředním potvrzením úlohy duchovních aktivit a konkrétně kaplana.

6.4 Kazuistiky a interpretace

Součástí vyplnění dotazníků byla prosba na odsouzené, zda by byli ochotni mi sdělit svůj příběh, kdy uvěřili v Boha, v učení Ježíše Krista. Byly mi celkově poskytnuty tři příběhy, které uvádím níže:

Karel, 28 let

Byl jsem v dětském domově, v pastáku a teď 5 x ve vězení. Kradl jsem, rval se, vloupal do různých obchodů a přepadal lidi a obíral je o peníze. Fetoval jsem toluen, pil alkohol. Myslel jsem si, že jsem frajer, a že žiju naplno se vším všudy. Spravedlnost, poslušnost, zodpovědnost a dobrota byla pro mne cizí. Svědomí mi nic neříkalo. Jednoho dne ve vězení jsem ležel na posteli, byl už večer, na pokoji nás bylo asi 20 lidí. Četl jsem Bibli, NOVÝ ZÁKON, nalistoval jsem v evangeliu podle Jana a tam četl o hříchu, odpuštění, novém životě, že mi je vše odpuštěno, všechny moje nepravosti vzal jeden člověk jménem Ježíš Kristus na sebe, že mně miluje a čeká, až k němu přijdu. Moje srdce se rozbušilo, plakal jsem u toho a slyšel jsem v sobě hlas, který mi říká: „Řekni to!“ Já tomu hlasu rozuměl a musel jsem se rozhodnout, chodil jsem po cimře a rozhodoval se, mám

to udělat, nebo nemám? A znovu ten nádherný hlas: "Řekni to!" Říkal jsem si: „Mám zahodit své postavení a moc, které mám u vězňů? Vždyť mě sežerou jako vlci.“ Ten hlas byl silnější než já, a tak jsem řekl: „Chlapi, mohli byste mi věnovat pozornost?“ Jako by mě nikdo neslyšel. Každý se ve svém koutě bavil s někým, a tak jsem zvýšil hlas a opakoval to samé znovu. Všichni se na mně podívali a já řekl: „Komu jsem ublížil, odpusťte mi, já jsem vám už dávno odpustil.“ Nikdo mi nic neřekl, lehl jsem si zpět na postel a četl dál Nový Zákon. Druhý den, když jsem se probudil, jsem se cítil naplněný boží láskou a pokojem. Viděl jsem jinýma očima a začal milovat všechny lidi. Dostal jsem nové myšlení a začal žít novým životem. Mí spolubydlící to na mně hned poznali a ptali se mě, co se stalo. „Jsi nějaký jiný.“ Já jsem začal mluvit o Ježíši, ani nevím, jak se to ve mně vzalo, a mluvil jsem k nim novým jazykem, šlo to ze mě úplně samo. Mí kamarádi se mnou už nemluvili jako s darebáčkem, ale s člověkem, který jim rozumí a je připraven jim naslouchat a povzbudit je. Svěřovali se mi s různými starostmi, problémy, chtěli, abych se za ně modlil, dělám to velice rád, bylo za mne zapláceno, a to velmi draze. Krví Ježíše Krista, syna Božího, a já jsem Bohu vděčný za tuto naději, kterou jsem zdarma přijal, ač jsem si zasloužil smrt, přesto mě Bůh zahrnuje svými dary a láskou do každého dne, do kterého se mohu opět probudit.

Jan 3,16: Neboť Bůh tak miloval svět, že dal svého Jediného Syna, aby žádný, kdo v něho věří, nezahynul, ale měl život věčný.

Odsouzený se v určitém momentu zamyslel sám nad sebou a to ve chvíli, kdy byl v prostředí a situaci, která mu neumožnila nadále pokračovat v jeho předcházejícím způsobu života. I zde v tomto okamžiku se mu dostala do rukou slova z Bible, která mu pomohla se „narovnat“ a když si je vědom svých činů a nepochopení od lidí, kteří fungují dál tak jako fungoval i on, začali ho brát úplně jinak, začali mu naslouchat, ale už ne z pozice síly, moci, ale protože byl člověk, který je chápe.

Roman, 35 let

Jsem Rom a uvěřil jsem v Pána Boha, Ježíše Krista a můj život se do určité míry změnil, a to, že netrpím depresí a nemám tolik starostí zbytečných. Vnímám, že mám něco společného s budoucím věkem a mám vůči druhým lidem zodpovědnost a tak toužím po lásce a štěstí a přeji to každému, obzvláště mně. Moc jsem si vytrpěl a nechci se tady už vracet, a tak mám touhu vystudovat teologii. Mé přání je být kazatelem a děkuji Ježíši Kristu, že mně uzdravil z cigaret, alkoholu a hracích automatů. Věřím, že každého Ježíš uzdravuje, stačí se mu otevřít a jít za štěstím, a to je láska, trpělivost, sebeovládání, odpuštění a věrnost. To jsou ovoce Ducha Svatého a bez něho nemůžeme být šťastní.

Zde je zajímavé, že odsouzený už ani nemá chuť mluvit o tom, co vše zažil, způsobil, co dělal, ale má neskutečnou touhu se změnit a dokonce již poznal, že je to možné, žít bez depresí, zbytečných starostí. I tady paradoxně došlo k pomyslnému zastavení se, zamyšlení se nad životem ve vězení, kde denní režim a ztráta klasického vnímání času, ztrácejí na významu. Paradoxně došlo ke změně vnímání sebe sama a vnějšího světa pomocí slov z Bible. Je jasné, že odsouzený poselství Bible, víru a Boha přijímá a vnímá svým specifickým a jedinečným způsobem. Jeho touha pomoci sobě je natolik silná, že jeho víra o skutečném štěstí, odpuštění a lásce je reálná.

Martin, 30 let

Chci se podělit s vámi o svou zkušenost s Pánem Ježíšem, protože i já jsem dostal šanci několikrát a jak už to tak bývá, tak člověk přemýšlí o svém životě až je na tom společenském dně a neví co dál se svým životem. Podobně tomu bylo i u mne. Moc dobře si na to pamatuji. Vždyť i já byl jedním z těch, kteří si z Pána dělali srandu a dívali se na něj skrze prsty. I já říkával, jestli je nějaký Bůh, jak může dopustit takové nepravosti, které se denně a neustále dějí po celém světě i u nás. Ukazoval jsem prsty na ty „různé pánbičkáře a jen uměl kritizovat“. Dnes už vím, že je vše úplně jinak.

Psal se rok 2000. Poprvé jsem se ocitl na hraně zákona. V této době jsem poprvé nastoupil výkon trestu odnětí svobody. Připomínám, že nepocházím z věřící rodiny. Šel jsem do úplněho neznáma a nevěděl jsem vlastně, co mně vůbec čeká. Byl jsem odsouzen za podvody, krádež a neplacení výživného, celkem 51 měsíců. Bylo to moje první „dno“. Začal jsem uvažovat o svém dosavadním životě a přemýšlet co dál. Snad poprvé jsem se začal modlit, aniž bych věděl, jak se to vůbec dělá. Jen jsem dal večer hlavu do polštáře, brečel jsem, a prosil jsem Pána Boha, aby mi pomohl, abych se změnil, abych měl ve vězení práci a abych mohl zůstat ve věznici v Karviné, odkud pocházím. Dostal jsem se do cely, kde byl bratr z Rumunska, který již věřil v Pána. Mluvil i docela obstojně česky, takže jsme se v pohodě domluvili. O všem jsem mu pověděl a večer jsme se společně modlili a já pozval Pána Ježíše Krista do svého srdce a života. Pán Ježíš mi poslal tohoto bratra do cesty s jasným cílem. Byl jsem po té seznámen s místním vězeňským kaplanem Ondrou Prokopem, který mi hodně pomáhal a hlavně v začátcích hodně držel nad vodou. Dostal jsem od něj svou první opravdovou Bibli, kterou mám dodnes. S kaplanem Ondrou jsme postupně navázali takový vztah, že se prakticky setkáváme dodnes. Jemu děkuji za hodiny a hodiny přemýšlení nad Božím slovem a jeho odborným výkladem.

Po mém propuštění na svobodu jsem v počátcích navštěvoval sbor křesťanů, nástrahy však byly veliké, jednou z nich byly ženy a alkohol. Začal jsem opět žít velice hříšným životem, kde výsledkem bylo, že po 4 letech jsem se opět ocitl za mřížemi.

Díky bratrům, kteří jsou již teď na svobodě, jsem začal opět chodit na setkání křesťanů, které zajišťuje náš vězeňský kaplan, bratr a pevně věřím, že i přítel. S jeho velkým přispěním jsem pomalu, ale jistě objevovat to, co jsem před lety ztratil a postupem času začal získávat půdu pod nohama. Ale ani tady to nebylo nic růžového.

Nyní se i mi opět blíží vytoužený „civil“, vím, že mám pána Ježíše, který mně ochrání a který bude vždy na mé straně, kdybych měl jít do vězení ještě několikrát. Dnes se již na svobodu těším. Těším se i na to, že budu moc chodit

do společenství lidí, kteří se nedívají na to, kolikrát jsem byl ve vězení a zda jsem bílý, černý nebo žlutý. Můžu Vám upřímně říci a apelovat i na vás, kteří nyní sedíte a přemýšlíte co dál se svými životy, že tolik času na přemýšlení jako máte zde, již nebudete mít nikdy. Věřte, že drogy, alkohol, cigarety a smilstvo nejsou prostředky ke štěstí a uspokojení. Naopak po mém uvěření se můj život začal radikálně měnit. A přesto, že i v mém životě přichází chvíle, kdy se vždy nedaří, ale cítím se vyrovnaný a šťastný a děkuji za to Bohu.

Zkuste to, prosím, a zamyslete se nad tím. Ale musíte to udělat vy sami. I mně se stalo, že jsem uvěřil, když bych tomu nikdy předtím nevěřil.

I zde bych napsala, že se jedná o nejjednodušší a tím i nejsilnější způsob jak najít svou jedinečnost, stabilitu a sám sebe, a to formou 3Z: Zastav se – zamysli se - změň se, kde právě v prostředí věznice je člověk donucen se zastavit a když vyzkouší vše co je v rámci vězeňského režimu možné, být jen sám se sebou a v horizontu ne hodin, ani dnů, ani týdnů, ale roků, je donucen se zamyslet. Zároveň z tohoto pohledu konkrétního vězně je vidět přímo přínos práce konkrétního kaplana, který s odsouzeným pracoval a v konečné podobě se z dotyčného stal jedinec, který chápe a rozumí situacím, které způsobil, proč za ně byl dle zákonů odsouzen, ale který je již spokojený, vyrovnaný a těší se na život v „civilu“.

6.5 Shrnutí a doporučení pro praxi

Pro zajištění skutečně kvalitního výzkumu a možnosti popsat svět z pohledu odsouzeného bylo velice přínosné a nutné účastnit se a strávit delší čas v penitenciárním prostředí. Takto jsem měla možnost si zajistit co nejlepší informace o tom, jak si odsouzení vytvářejí a mění své představy o životě v závislosti na prostředí, ve kterém jsou. Zejména se jednalo o zjištění možnosti

studování Biblických textů a možnosti komunikovat s kaplany, jejichž specifickým zájmem je posílení etického a mravního zřetele odsouzených.

Přímý kontakt a čas strávený s vězni mi dalo možnost vidět život z jejich perspektivy a následné hodnocení z těchto poznatků a zkušeností vychází. Umožnilo mi také dát tyto poznatky do souvislostí i v širším sociopsychologickém kontextu.

Také je ale nutno uvést několik důvodů, které omezovali možnost provést standardní plnohodnotný výzkum:

- celkově malý počet odsouzených, kteří se zúčastňují jednotlivých bohoslužeb, které je zhruba 1%
- nespolehlivost a pravdivost sdělení mnohdy ukřivděných odsouzených v daném prostředí
- rozdílnost přečinů a trestů, které nedávají možnost kvalitního srovnání a zobecňujících závěrů, každý z jednotlivých odsouzených se dostal do věznice z jiného důvodu

I když se jednalo o práci s malou skupinou lidí, tak se s některými navazoval kontakt obtížněji. V okamžiku, kdy jsme ale našli lidsky společnou řeč, byli ochotni se podělit o své osobní strachy, obavy, ale i naděje a víru. Takže když se vyřešila obecně zákonem daná vina a trest, začali si postupně uvědomovat, že je možné najít „vnitřní klid a odpuštění“, na kterém je možné vybudovat svůj další život.

Dalším poznatkem je, že prostředí věznice některé odsouzené dostalo do takového vnitřního stavu, kdy požádali o možnost využití pohovoru s vězeňským kaplanem a to z důvodu možnosti si popovídat s někým, kdo není na úrovni jakékoliv oficiální pozice, ale v prostředí vězeňské kaple se setkat jen na úrovni člověk – člověk. Tzn. bez strachu ze zneužití nebo odsouzení za jejich činy.

Strach jako něco, co nás velmi svazuje a mnohdy nám nedovolí udělat krok vpřed je dalším poznatkem. Lidé se drží svých starých zvyků, návyků, protože je to pro ně něco jako berlička, o kterou se mohou opřít. Pokud tu berličku někomu vezmeme, upadne. Není schopen sám dalšího růstu, protože ztratil oporu. Bojí se vzdát starého a přijmout něco nového, co se mu nabízí.

V rámci doporučení je jednoznačně nutnost pokračovat v duchovních aktivitách, ale také je nutné hledat jiné formy těchto aktivit, jelikož spousta lidí už nechce do kostelů chodit, protože buď se mu vysmívají, nebo z něho mají strach. V prostředí věznic to je ještě více umocněno. Takže aby se odsouzení neztráceli v liturgických textech a ve slově Bůh a Ježíš, je lidské a srozumitelné vysvětlení duchovna a jeho fungování o to důležitější.

Samostatně je taky nutno říci, že by se v žádném případě tak rychle a tímto způsobem vše nepodařilo nebýt spolupráce a pomoci kaplanů Ing. Jana Kočnara a Mgr. Daniela Pfanna, kteří mne po celou dobu vedli. Každopádně mají u mne všichni kaplani velký obdiv a pokoru k jejich práci, kterou zajišťují. Navíc z toho, co jsem měla možnost poznat a prožít nejedná se klasickou práci, ale služba.

6.6 Padající andělé

9. 3. 2012, Armand Amar (1953), Padající Andělé – múzy mezi mřížemi, mimořádná předpremiéra inscenace baletního souboru Národního divadla Moravskoslezského v prostředí věznice Heřmanice. Taneční inscenace, která spojuje tanec, hudbu, slovo, zpěv a cirkusové umění. Projekt, který vznikl ve spolupráci s odsouzenými, za výrazné podpory zaměstnanců a vedení Věznice Heřmanice spolu s Vězeňskou službou ČR.

Obrázek 1: Upoutávka na představení

Zdroj: Bulletin ND Moravskoslezského

„Jedná se o poctu životu a dílu geniálního a kontroverzního, ale zároveň hluboce humánního spisovatele Jeana Geneta, který zažil tvrdý osud matkou opuštěného a odloženého dítěte. Je to pocta všem, kteří jsou bez domova, těm, kteří byli opuštěni nebo odmítnuti společností, těm, kteří se potulují životem. Padající andělé se zamýšlí nad naší lidskostí, našimi dětmi, otci, matkami, přáteli, kteří mohou jednoho dne upadnout do neštěstí, upadnout do násilí, opustit život. Vypráví příběh o „božském dítěti zločinu“ a všech s pošramocenou pověstí, ale také o příčinách jejich náhlých pádů, o jejich a našich příbuzných, naše chování a náš svět. Může to být příběh každého z nás.“ (Philippe Talard, choreograf a režisér)

Toto představení, kterého jsem se zúčastnila při dokončování textů této diplomové práce, mi do určité míry dalo odpověď a potvrzení doporučení, které jsem napsala v bodu 6.5. Spojení studia Bible a duchovních aktivit spolu s konkrétními reálnými činnostmi jako je společné nastudování tohoto uměleckého představení mají smysl a své opodstatnění, které si mnozí mnohdy ani neuvědomují.

Vlastní představení bylo velice sugestivní a zanechalo ve mně hluboký dojem. Bylo v něm obsaženo vše – láska, strach, život, smrt, bolest a naděje. Vše co se mísí v člověku, který je nucen se zastavit a přemýšlet v prostředí věznice. V tomto představení se celým dějem prolínala víra a Ježíšova slova. Také tam byl použit symbol kříže, který si neseme v sobě. Přitom to nebyl kříž utrpení a bolesti, ale symbol vnitřní rovnováhy a naděje. Aktéři tohoto představení byli právě i odsouzení, kteří se tak na chvíli měli možnost proměnit v herce a prožít si příběh, který je podobný jejich životu a najít v něm význam duchovních aktivit a pochopit tak v reálném životě význam a sdělení Biblických textů. Měla jsem upřímnou radost z toho, že právě tímto představením se pro některé připravila půda, aby se zaseto malé semínko, které v nich zůstane, a oni se pak mohou dále rozvíjet. Pro ty odsouzené, kteří již docházeli před tímto projektem na duchovní aktivity, to bylo utvrzení, že jdou správným směrem a to ne na základě předpisů, příkazů, zákonů, ale na základě jejich osobního prožitku. V tomto okamžiku měli možnost poznat, že být láskyplný a soucitný není slabostí, ale naplnění.

Z mého pohledu tato ojedinělá aktivita – projekt je přesně tím, co tyto odsouzené směřuje a formuje k tomu, aby byli vnímavější, otevřenější, soucitnější a vyrovnanější.

V průběhu představení bylo velmi zajímavé sledovat, jak v tomto velmi specifickém vězeňském prostředí k tomuto přistupují diváci, přítomní dozorcí, divadelní herci, ale i účinkující vězni. Rozdíl byl určitě zejména v jejich úhlu

„pohledu“. To znamená, zdali hledali vnitřní lásku, víru, dobro, štěstí v sobě nebo v lidech kolem.

Výsledkem tohoto představení je i probuzení zájmu člověka o úplně jinou sféru zájmů a okruhu informací. Ve vztahu k víře to může pomoci všem zúčastněným, nejen odsouzeným, aby je to více otevřelo a nebyli tak vnitřně tvrdí. V rámci duchovní péče si mohou plně uvědomit, co udělali, že za to nesou odpovídající trest, ale že by to nemělo být o jejich vnitřní tvrdosti. Duchovní péče zároveň ukazuje a pomáhá pochopit nejen toto umění, ale v rámci aktivní účasti na něm, se nejedná pouze o technicky lépe či hůře zvládnutý tanec, zpěv, apod., ale jde především o vnitřní otevřenost, lásku a tím nalezení sebe sama. Všichni své pocity rozumově potlačujeme, ale právě naopak, tyto osobní prožitky a tím uvědomění si sebe sama a své jedinečnosti, je tím podstatným.

Záleží na tom, co chceme vidět a v co věřit. Zda pouze v rozum, tmu, zlo a tak zapomeneme, že život a svět kolem nás ztrácí barvy. Naopak jen prostřednictvím a díky prožitkům a pochopení víry a duchovna jako takového se nám podaří otevřít tyto vnitřní dveře k sobě a pro sebe a vidět skutečné barvy a pestrost života.

Na to proč do svých projektů často zapojuje vězně, Philippe Talard říká: „Je tam jedna podstatná myšlenka, a to připravit je na skutečnost, že jednou budou propuštěni. Svoboda totiž s sebou přináší také nutnost akceptovat pravidla, zákony, vyžaduje disciplínu a respekt vůči druhým“

Závěrem bych k tomuto představení chtěla napsat, že v kontextu mé diplomové práce, jak rozvíjet duchovní péči ve věznicích, je to neskutečný krok správným směrem. Ten by nebyl možný bez lidí, kteří na tomto projektu pracovali, spolupracovali, nebo se zúčastnili. Je nutné ale nezůstat jen u představení jako takového – u jeho technického zpracování nebo hodnocení, ale najít si čas rozebrat a pochopit osobní prožitky, které jsou našim komunikačním kanálem s duchovnem a vírou.

EPILOG

Musíš se narovnat, jinak tím mrazem umřeš

Dobry den a přání, aby vás - ať už v tom mrazivém obklíčení vyrazíte kamkoliv - kromě vrstev textilií oteplovalo co nejvíc hřejivých slov aspoň od několika z těch, které potkáte. Nebo aby vás někdo pochválil, za něco vám poděkoval - určitě jste už zažili, jak tyhle maličkosti taky umějí zahřát i pomoci.

Onehdy jsem si vzpomněl, že je účinné ještě něco. I když asi ne pro všechny, ale nevadí. Pár mých kamarádů mě sice pokárá, že zase z hloubi času vytahuju léta strávená v uranových lágrech, ale vy ostatní mě, fosila, snad omluvíte.

Z těch lágrů se občas někdo pokusil utéci - nebyl to tam žádný med. A když se tak stalo, všechny nás vyhnali na nástupiště, kde jsme stáli tak dlouho, dokud útěkáře buď nechytily, či nezastřelily, či se mu přeci jen nepodařilo dostat přes hranice (což se povedlo jen párkrát). Na Jáchymovsku byly v zimě mrazy podobné těm současným, okrášlené mrazivými větry. A když nás vyhnali, měli jsme na sobě jen tenkou košili bez límce, řídkou vestu bez podšívky a řídký (říkalo se, že z kopřiv) muklovský havelok taky bez podšívky.

Někdy jsme tam stáli šest sedm hodin i víc. Jeden takový útěk se odehrál krátce potom, co mě na jeden z těch lágrů přivezli a já ("zhýčkaný" z věznic) jsem už za dvě hodiny myslel, že umřu. A hlavně jsem nechápal, že ti, kdo stáli kolem, se vybavovali, vtipkovali, někdo dokonce říkal nazpaměť dlouhou pasáž ze Švejka.

Klepal jsem se jako ratlík a krčil se, aby ze mě byla mrazu vystavena co nejmenší plocha. Až jsem se jednoho, který bydlel na stejné cimře, zeptal, jak to dělá, že se netřese a nejektá zuby jako já. "Když se narovnáš, přestane to," řekl. Připadalo mi to jako naprostá blbost. Ale bylo mi fakt na umření, takže jsem to zkusil. Nefungovalo to. Soused, který mě pozoroval, řekl: "Ty to narovnání

jen filmuješ, to je nanič - ten mráz musí poznat, že na tebe nemá, protože jsi rozhodnutej se nedat."

Vím, že mi to nevěříte, ale fungovalo to. Funguje to. I když nechodím plavat s otužilci a nechodím s nahýma nohama trčícíma ze šortek a proti zimě se zaopatřuju co nejlíp, občas si přezkouším, co to dělá, když se před chladem přikrčím, a hned je mi zima.

Zkuste to, potvrdilo mi to i pár nevěřících Tomášů. Taky jsem zjistil, že to funguje i proti blbé náladě a načerno barveným zprávám a nejvíc ze všeho proti hloupým kecům.

Samozřejmě že stačí televizi vypnout, ale já chci vědět, co se děje. Tak se holt narovnáвам. Když to ale srovnávám s tím, jak mrzne, musím přiznat, že narovnávat se proti mrznutí je mnohem těžší. Zvlášt' když ty mrazy přicházejí především z východu. Ale trénuje to rovnou páteř. Fakt! Tak se držte! Zpříma, samozřejmě.³⁴

³⁴ Jiří Stránský, 9. února 2012, MF DNES

Zdroj: http://zpravy.idnes.cz/komentar-musis-se-narovnat-jinak-tim-mrazem-umres-fsg-domaci.aspx?c=A120209_1730032_domaci_zep

ZÁVĚR

Tato diplomová práce, zejména její praktická část, se v žádném případě nesnaží být hodnotícím nebo mapujícím prvkem z pohledu duchovního, vězeňského kaplana nebo odborníka z řad vězeňské služby. Je to můj osobní pohled, tzn. pohled obyčejného člověka, který má úctu a pokoru k víře, i když není spojen s žádnou konkrétní církví, který nikdy nedostal a neměl co do činění s vězením, ale který se v rámci přípravy studia andragogiky chce seznámit s situacemi, které ovlivňují nejvíce člověka, při přehodnocování svého života a životních priorit. Kromě ztráty zaměstnání, ztráty bližního, nemoci – úraz to určitě je v extrémní podobě právě prostředí věznice a výkon trestu. Všechny tyto životní situace nás svým způsobem vytrhávají ze stereotypu a všeobecně nastaveného celospolečenského vnímání světa a priorit.

Pro mne osobně bylo zajímavé se nejen seznámit, ale i osobně si prožít specifické prostředí věznice. Z mého pohledu právě toto specifikum jakoby krystalizuje z pohledu duchovního přístupu celou společnost.

V teoretické části jsem se snažila co nejlépe popsat stávající stav duchovní péče ve věznicích, jak ji popisuje literatura, odborníci a zainteresovaní lidé. V praktické části jsem popsala způsob zajištění všech informací a zkušenosti přímo z prostředí dvou výše jmenovaných věznic.

V průběhu dalšího zpracování mi vyplynuly 4 nosné pilíře:

První je prolog, který je svým způsobem prvním sdělením k tématu diplomové práce a který je ze všech dalších tím nejpodstatnějším, co se dá asi k dané problematice napsat. Jde zde o biblický text popisující Ježíšovo odpuštění viny, přičemž Ježíš v tomto textu rozlišuje vinu dle zákonů oproti „vnitřní“ vině, kterou můžeme nazvat „svědomím“ a která je na duchovní úrovni.

Druhý jsou dotazníky, které mne dostaly do reálného života. Věznice jsou, nejen v naší republice, velmi specifickým a pro duchovní vnímání života vyhraněným prostředím. Asi nejpodstatnější informací po vyhodnocení dotazníků je, že svým způsobem jsme z duchovního pohledu všichni věřící. Otázkou je, co si pod tímto pojmem představujeme. Všeobecně je ale slovo „věřící“ využíváno a předkládáno jako člověk, který má vztah k Bohu a náboženství. K duchovnímu životu si každý svou cestu hledá sám a každý ji má jinou.

Třetí jsou kazuistiky, ve kterých se vracíme zpět, přes vlastní duchovní péči, církev, Ježíše Krista, k reálnému životu jedinců prostřednictvím jejich příběhů. Asi nejpodstatnější informací bylo zjištění jak odsouzení, kteří byli se svými skutky vytrženi z každodenního života, v tomto osamocení hledají cestu zpět k sobě samému a následně k okolí a společnosti.

Čtvrtý je epilog, ve kterém je shrnuta podstata fungování víry v obecné rovině a tím nalezení sebe sama, což pro někoho může být jednodušší popsat jako nalezení Ježíše Krista, Boha a náboženství, ale také to znamená jen „obyčejné narovnaní se“.

A tady se dle mého názoru převrací chápání a vnímání toho, co je duchovní aktivita, co je víra a jak pomáhá ... není to rozumový rozbor činností člověka, jak ho vnímá většina, která následně až bagatelizuje oficiální projevy náboženství, Ježíše a Boha, ale na druhou stranu to není ani Bůh a Ježíš jako skoro až fyzické splynutí prostřednictvím různých náboženství, kde se v konečné podobě vlastní jedinec jakoby ztrácí a nejistě potácí tím vším učeným, vědeckým či liturgickým, biblickým. “Vyvolil si Ježíš, ten veliký vzor na pravé cestě své učedníky z řad učených farizejů? Ze zákoníků? Vybral je z lidí prostých a jednoduchých, protože nemuseli bojovat s omylem, že cestě ke Světlu je nutno se namáhavě učit a že musí být těžká. Cesta ke Světlu je otevřená

každému člověku! Učenost není její vstupní branou!³⁵ ... **pro mne to je jiná vnitřní dimenze, se kterou se musíme všichni, včetně doktorů ale i farářů, naučit pracovat – komunikovat a to pomocí pocitů, prožitků a vnímání.**

Každopádně skutečnost být ve vězeňském režimu, v samotě cely i sebe sama, kdy člověk v období mnoha let vykonává svůj trest, kdy čas ztrácí význam, jsou duchovní aktivity s vězeňským kaplanem pro odsouzeného nesmírnou pomocí. Většina vězňů má na uvěznění svůj podstatný podíl. Tito lidé však potřebují cítit, že i v tomto prostředí je někdo, kdo má o ně zájem, jako o člověka. Někdo kdo s nimi počítá, protože v mnohých případech tito lidé nemají nikoho, neboť se těchto lidí většinou zřekne rodina i nejbližší příbuzenstvo. Vězeňští kaplani odsouzeným dávají jasně najevo, že s nimi počítají, stejně jako jim dávají najevo, že je nebudou omlouvat či zlehčovat jejich důvody uvěznění. Díky péči, kterou nabízejí a přinášejí duchovní, psychologové a lidé, kteří mají snahu o pozitivní změnu osobnosti vězňů, mohou tito poznávat také nabídnutou pomocnou ruku, důvěru v ně, ochotu přispěchat na pomoc. Odsouzení vnímají, že jim někdo naslouchá a snaží se je pochopit. Dostávají informace o své osobě, aniž se někdy na sebe takto dívali. Je jim dán čas, aby nad sebou a svým konáním přemýšleli a rozhodli se, jakou cestou půjde jejich další etapa života.

Na druhou stranu bych řekla, že veškerý personál jakož i celá společnost není schopna plně vnímat prožitky vězňů a co mu toto lidské přijetí a rozhovory s kaplanem mohou dát a jak mu mohou skutečně pomoci. Tím v žádném případě nesnižují a ani nebagatelizují nesmírný význam standardních metod nápravy vězňů pomocí zákonů a jejich naplnění včetně trestů.

³⁵ Abd-ru-shin, Ve světle Pravdy, Brno 2011, Integrál Brno, ISBN 978-80-871-76-05-4, str.10

Odpovědí na dílčí cíl, vyhodnotit efektivitu pastorační činnosti, je dvojí. První z pohledu standardního pojetí zákonů, statistik a účelnosti trestu odsouzeného vedoucí k nápravě vězně je svým způsobem značně znevýhodněna a tak jako duchovno nelze měřit tak tato efektivita z tohoto pohledu je neměřitelná. Na druhou stranu z pohledu duchovního je jednoznačně efektivita prokázána zejména tím, že pokud dotyčný dojde k víře a osobnímu naplnění pomocí pastorační činnosti, dá se říci, že pak jedná a chová se slušně z podstaty sebe sama. Tím se stává kvalitním a prospěšným člověkem sám sobě a tím i pro celou společnost.

Na základě informací, které se mi podařilo získat a vypořádat je v konečné podobě mou zkušeností a také výsledkem mé diplomové práce konstatování, že účelnost duchovní péče se jednoznačně prokázala. Je pozitivní, účelná a v konečné podobě pomáhá při nápravě a morálním přesvědčení odsouzených, prevenci recidivy a přípravě na budoucí reintegraci a resocializaci odsouzených ve společnosti po propuštění. Co je dále možné zkonstatovat je jednoznačně to, že každá byť nedokonalá aktivita vedoucí k pochopení a naplnění sebe sama, kde i z biblických a všem známých desatero přikázání se stane desatero projevů dotyčného jedince, tak má 100% význam. Přičemž prostředí věznice jen daleko více krystalizuje a bez pardonu odhaluje celkový přístup a směr vývoje naší společnosti.

„Jen těm kdo vážně hledají: Cestu ke Světlu musí každý jednotlivec prožít v sobě, musí ji sám objevit, chce-li po ni bezpečně putovat. Jen to, co v sobě prožije, co procítí ve všech obměnách, to plně pochopí.“ Abd-ru-shin

SEZNAM POUŽITÉ ČESKÉ LITERATURY A PRAMENŮ

AUGUSTYN, J. *Praxe duchovního vedení*. Velehrad, Olomouc, 1997.

ISBN 80-85966-02-06

BAJCURA, L. *Periodizace dějin vězeňství po roce 1945*. In *České vězeňství*, č. 2-3/1999. Praha: *Vězeňská služba ČR, 1999*. 140 s. ISSN 1213-9297

ČERNÍKOVÁ, V., MAKARIUSOVÁ, V. *Sociální ochrana*. Praha: Policejní akademie, 1996. ISBN 80-85981-36-X

FARKOVÁ, M. *Dospělost a její variabilita*. Praha: Grada, 2009.

ISBN 978-80-247-2480-5

HÁLA, J. *Bolest a naděje vězení – penologické eseje*. Praha: Triton, 2007.

ISBN 978-80-7387-013-3

HARPER, G., CHITTY, Ch.: *Dopad nápravných opatření na recidivu pachatelů*.

Praha: IKSP 2009, str. 46, ISBN 958-80- 7338-080-9

HARTL, P. *Psychologický slovník*. Praha: Nakl. Budka, 2.vydání, 1994.

ISBN 80-90 15 49-0-5

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál s.r.o., 2008.

ISBN 978-80-7367-485-4

MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P. *Sociální práce v praxi*.

Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X

MATOUŠEK, O., MATULOVÁ, A. *Práce s rizikovou mládeží*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-64-2

MAŘÁDEK, V. *Výkladový slovník penologie*. 1. vyd. Ostravská univerzita / Pedagogická fakulta, 2003. ISBN 80-7042-256-4

MEZNÍK, J. a kol. *Základy penologie*. Brno: Vydavatelství Masarykovy Univerzity v Brně – Právnická fakulta, 1995. 3. s., ISBN 80-210-1248-X

MITÁŠ, V. *Duchovenská služba v penitenciárním prostředí*. Praha: Občanské sdružení Vězeňská duchovenská péče a Institut vzdělávání Vězeňské služby ČR, 2007.

OPATRNÝ, A. *Pastorační situace u nás*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 80-7192-092-4

OPATRNÝ, A. *Cesty pastorační v pluralitní společnosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ISBN 80-7192-930-1

PÁL, L. *Penitenciárna pedagogika*. Bratislava: Ministerstvo spravodlivosti SSR, 1985.

PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. (ed.). *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc s.r.o., 2003. ISBN 80-7182-165-9

SVOBODA, F. *Legislativní prostředí pro činnost církví a náboženských společností*. Brno: Centrum pro výzkum neziskového sektoru, leden 2007.

ŠTERN, P., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., DOUBRAVOVÁ, D., (edit): *Probace a mediace: Možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010.

ISBN 978-80-7367-757-2

VOJTÍŠEK, Z. *Pastorační poradenství v oblasti sekt a sektářství*. Brno: L. Marek, 2005. ISBN 80-86263-69-X

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3

VEČERKA, K. a kol. *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Praha: Themis, 1997. ISBN 80-902134-8-0

VETEŠKA, J., TURECKIOVÁ, M. *Vzdělávání a rozvoj podle kompetencí. Kompetence v andragogice, pedagogice a řízení*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2008. ISBN 978-80-86723-54-9

VETEŠKA, J. *Kompetence ve vzdělávání dospělých. Pedagogické, andragogice a sociální aspekty*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. ISBN 978-80-86723-98-3

ŠERÁK, M. *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 2009.

ISBN 978-80-7367-551-6

YALOM, I. *Chvála psychoterapie*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-894-5

Sborník z konference „Z vězení venku“, 1.vyd., Charita Olomouc, 2007.

ISBN 978-80-254-1056-1

Zákony a předpisy v platném znění:

Zákon č. 40/2009 Sb., Trestní zákon

Zákon č. 1/1992 Sb., Ústava ČR

Zákon č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem

Zákon č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitostí

Zákon č. 234/1992 Sb., o rodině

Zákon č. 561/2004 Sb., školský zákon

Zákon č. 163/1990 Sb., o bohosloveckých fakultách,

Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči

Zákon č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě

Zákon č. 229/91 Sb., o půdě

Zákon č. 298/1990 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého a jeho novela

Zákon č. 338/1991 Sb., o úpravě některých majetkových vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého

Zákon č. 212/2000 Sb., o zmírnění některých křivd způsobených holocaustem

Zákon ČNR č.555/1992 Sb., o vězeňské službě a justiční strážci ČR

Vyhláška č. 345/1999, Sb., par. 71

Internetové zdroje

<http://www.ekumenickarada.cz/>

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ekumenismus>

<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/historie-104/historie-vezenstvi>

<http://ikd.diecezehk.cz/clanek>

Vězeňští kaplani [online]. 2010, [cit. 2010-03-21], dostupný z:<
<http://www.vdpcr.eu/>>.

<http://www.vdpcr.eu/>

<http://ikd.diecezchk.cz/clanek>

<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/rychla-fakta/>

<http://ikd.diecezchk.cz/clanek>

<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/rychla-fakta/>

[http://zpravy.idnes.cz/komentar-musis-se-narovnat-jinak-tim-mrazem-umres-fsg-
/domaci.aspx?c=A120209_1730032_domaci_zep](http://zpravy.idnes.cz/komentar-musis-se-narovnat-jinak-tim-mrazem-umres-fsg-/domaci.aspx?c=A120209_1730032_domaci_zep)

SEZNAM POUŽITÉ ZAHRANIČNÍ LITERATURY A PRAMENŮ

Lowenkamp, C. T., Latessa, E. J, Holsinger, A. M. *The Risk Principle in Action: What Have We Learned. From 13, 676 Offenders and 97 Correctional Programs?* *Crime & Delinquency*, 2006 52: 77.<http://cad.sagepub.com/content/52/1/77>

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA A – DOTAZNÍK	I
----------------------------	---

PŘÍLOHY

Příloha A – Dotazník

Věk:

1. **Jste věřící?** Ano Ne Nevím

2. **Co si představujete pod pojmem „víra“?**
 - a) Různé druhy náboženství, (křesťanství, buddhismus....).
 - b) Věřím všeobecně v něco (v univerzum), vyšší moc, (nespojíte si to s náboženstvím).
 - c) V sebe sama
 - d) V ostatní (doplňte v co)

3. **Co si představujete pod pojmem „duchovní péče“?**
 - a) Návštěva kostela, mešity, bohoslužby dle konkrétního náboženství
 - b) Jóga, cvičení
 - c) Meditace (ponoření se do sebe sama formou četby, rozhovoru, hudby, ticha)
 - d) Návštěva psychologa, psychiatra
 - e) Jiné (doplňte co)

4. **Kolik hodin věnujete „duchovní péči“?** denně / týdně / měsíčně / ročně

5. **Chcete skutečně svůj dosavadní směr života změnit?** Ano Ne Nevím

6. **Na koho spoléhám, když mám problém?**
 - a) Na sebe
 - b) Na Boha
 - c) Na ostatní (doplň co, nebo kdo)

7. **Definujte strach**
 - a) Strach ze smrti
 - b) Strach z bolesti
 - c) Strach ze zákona
 - d) Strach z Boha
 - e) Strach z lásky
 - f) Jiný (doplň)

8. **Definujte štěstí (vlastními slovy)**

9. **Jak jste dospěl/a ke své víře?**
 - a) Sám/sama
 - b) Pomocí někoho (doplň koho)
 - c) Jinak (doplň jak)

10. **Živí vás vaše víra, dává vám sílu a ukazuje vám cestu jak být lepší?** Ano Ne Nevím

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Lenka Morcinková

Obor: Andragogika

Forma studia: kombinované

Název práce: Duchovní péče o vězně v ČR

Rok: 2012

Počet stran textu bez příloh: 86

Celkový počet stran příloh: 1

Počet titulů české literatury a pramenů: 26

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 1

Počet internetových zdrojů: 12

Vedoucí práce: PaedDr. Lubomír Bajcura, Ph.D.